

Runesteinen fra Malt i Jylland

1. Funnet¹

Den 3. april 1987 ble det funnet en runestein ved Kongeå i Danmark, på grensen mellom Nord- og Sønderjylland. Steinen lå på Ågårds mark i Malt sogn, omkring tre mil inn i landet regnet fra Kongeåens utløp i Nordsjøen. Under jordarbeide her hadde man flere ganger støtt på en stor stein som ploget skar ned i. I 1987 besluttet så eieren av gården å kvitte seg med steinen en gang for alle ved å velte den utover den tre meter høye skrenten ned mot Kongeåen. Steinen var så stor at man ikke greide å løfte den med maskin. Føreren prøvde så å skubbe den de ca 15 meter ut mot skrenten. Under dette arbeidet veltet den rundt, så runene ble synlige, og det lokale museum, Egnsmuseum i Vejen, ble straks underrettet. Nå ligger steinen i dette museums magasin, og vil om ikke lenge bli oppstilt i det museum som skal gjøres i stand på herregården Sønderskov. (Nærmere opplysninger om funnet gir Knudsen 1988 a, b, Stoklund 1988 a, b, Thuesen 1990:8.)

De arkeologiske utgravninger som ble gjort på stedet, viste at steinen opprinnelig hadde stått oppreist, med innskriften mot nord og således bort fra Kongeåen. En gang for lenge siden, antagelig i middelalderen (sml. Knudsen 1988 b:6 f., Thuesen 1990:9), har den så falt om – eller blitt veltet over ende – og blitt liggende med runene ned. Da bøndene i begynnelsen av forrige århundre begynte å dyrke opp heden i dette området, lå den i veien for jordarbeidet, og så har man – ifølge arkeologene – undergravet den og dermed senket den så dypt at den ikke skulle hindre pløyningen. Dette ble antagelig gjentatt flere ganger (Knudsen 1988 b:6).

De arkeologiske utgravninger viste hvor steinen opprinnelig hadde stått, 75–80 cm ned i bakken (Knudsen 1988 b:6). Man fant ingen spor av grav.

¹ De første utkast til denne avhandling la jeg fram på lingvistsymposiet i Reykjavík den 13. juni 1990, på runesymposiet i Valdres 8–12. august 1990 og, betydelig revidert, på møtet i Vitenskapsakademiet i Oslo den 15. november 1990. Den faglige diskusjon som fulgte på disse steder, hadde jeg stor nytte av, og den har resultert i flere endringer av det opprinnelige utkast og dessuten i endel tilføyesler og anmerkninger. Jeg er derfor meget takknemlig for at jeg fikk anledning til å legge fram og drøfte mitt tolkningsforslag i disse fora.

2. Steinen

Steinen veier nesten 2,5 tonn (2.405 kg) og er mer enn mannshøy (ca 220 cm), har en største bredde på ca 85 cm, men smalner av aller øverst, og er ca 60 cm tykk. Materialet er rødlig gneis med lagdeling og dype revner, og Marie Stoklund påpeker at steinen har hatt så store skader allerede den gang innskriften ble laget, at “valget af den til runesten er mærkeligt” (Stoklund 1990:1).

Mikroskopiske undersøkelser har vist at “stenens overflate er gjennomblæret af forvittringer helt ned i de dybtliggende dele af runetegnene” (Knudsen 1988 b:7), men forøvrig er runene “meget velbevarede med en bemerkelsesværdig skarp profil” (Stoklund 1988 a:221). Det kan jo skyldes at steinen har ligget så lenge med innskriftsiden ned.

Marie Stoklund har reist spørsmålet om innskriften kan være en forfalskning laget i dette eller forrige århundre (Stoklund 1987:4, 1988 a:223, 1988 b:6). På grunn av den jevne grad av forvitring også av de dypere deler av runene er dette utelukket (sml. Birkmann 1989:1), og “set fra en arkeologisk synsvinkel var der intet, som umiddelbart fremkaldte tvivl om fundets ægthed” (Knudsen 1988 b:5). Andre forskere har helt fra begynnelsen gått inn for at innskriften var ekte (Thuesen 1988, 1990:8–10), og også Marie Stoklund mener nå det og sier den er “et af de væsentligste nyfund fra de senere år” (Stoklund 1990:1). På grunnlag av en erklæring fra henne er steinen nå erklært for “danefæ”, og finneren har fått en klekkelig belønning.

3. Bildet

Til høyre for øverste runerad er det hogd inn et lite mannshode, skjeggløst eller kanskje med fippskjegg, om man kan dømme etter det sterkt tilspissede hakepartiet. Så enkelt som bildet er, gir det ingen sikre holdepunkter for en datering, og det er heller ikke mulig ut fra bildet alene å bestemme hvem det skal forestille, men stilhistorisk passer det kanskje best inn i tidlig vikingtid (sml. Knudsen 1988 b:5, Stoklund 1990:5, Thuesen 1990:11). Vi må vente at det skal være en eller annen forbindelse mellom ansiktsbildet og innskriften.

4. Radordningen

4.1 Innskriften består av i alt 8 runerader, og disse er med ett unntak (B6) omgitt av rammelinjer. De to øverste radene (A1 og A2) er loddrette og leses nedenfra og oppover, med høyrevendte runer. Under dem står først fem vannrette rader som løper fra venstre mot høyre i hele steinens bredde

(B1–B5). Deretter kommer en kort sjettede rad (B6) med runer som løper fra høyre side av steinen mot venstre. Men da disse runene samtidig er stupvendte, er også de i seg selv høyrevendte.

En dyp revne tvers over steinen er utnyttet som rammestrek og skiller mellom de vannrette linjene nedenfor (B1–B6) og de loddrette radene ovenfor (A1–A2).

Til venstre for linje A1 øverst på steinen er det trukket opp to rammelinjer som ikke er benyttet. Det har man også ellers eksempler på i gamle innskrifter.

Etter den korte rad B6 er det mye u-utnyttet plass. Det viser at innskriften slutter her. Følgelig er det rimelig å anta at den begynner øverst, med de to loddrette radene A1–A2.

4.2 Denne radordningen, med en blanding av loddrette og vannrette rader, “er påfaldende forskjellig fra dansk runestenstradition, og kan neppe forklares med stenens struktur alene.” Som Marie Stoklund videre har påpekt, “er det merkelig nok i gruppen af tidlige svenske indskrifter, man kan finde visse ligheds punkter, hvad angår disponeringen af indskrifterne”, nemlig på Rök-steinen og i Oklundaristningen, begge fra Östergötland (Stoklund 1990:5).

5. Runealfabetet

Det runealfabet som brukes, er stilt opp for seg i rad A2 som en komplett 16-tegns futhark. Utenom dette består innskriften av i alt 137 runetegn, og disse har med ubetydelig avvik samme form som i futharken.

Runeformene svarer nøye til runene og runefutharken på Gørlev-steinen fra Sjælland. Det er to små forskjeller. Den ene er at Maltsteinen ved siden av den vanlige “danske” form av *n*-runen med tosidig bistav (𐌺) også noen ganger bruker en form med ensidig bistav (𐌻), en såkalt kortkvistrune. Dette er et yngre trekk, som også finnes i enkelte andre innskrifter på dansk jord og antas å bero på svensk eller norsk innflytelse (sml. Birkmann 1989:8, Thuesen 1990:14). Den andre forskjellen er at Maltsteinen har to former av den nasale *a*-runen, en eldre form der kvistene går ut fra toppen av staven (𐌶), og en yngre form der kvistene går ut fra midten av staven (𐌷, i A2). Gørlevmesteren bruker bare den eldre formen. Disse to trekkene tyder kanskje på fremmed innflytelse; noen særlig forskjell i tid kan det ikke være tale om.

Gørlevsteinen dateres gjerne til omkring 900, men Erik Moltke har pekt på at den godt kan være en generasjon eller to eldre; “only new finds can tell us for sure” (Moltke 1985:28). Maltsteinen kan i så fall også dateres tilbake til noe før 900.

6. Runene med translitterasjon

Runene er undersøkt på stedet av flere erfarne runeforskere (sml. Stoklund 1990:3). Dessuten fins det ganske gode fotografier av runene (Knudsen 1988 a:183, Thuesen 1990:0) og en god tegning av Svend Aage Knudsen (Stoklund 1990:13), samt Marie Stoklunds tegning og translitterasjon av de enkelte runeradene (Stoklund 1990:3). I det følgende gjengis runene noe normalisert og uten rammelinjer, og skilletegnene normaliseres til et kolon:

A1	𐌺𐌆𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-15
A2	𐌱𐌆𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-16
B1	𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-23
B2	𐌆𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-28
B3	𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰	1-22
B4	𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌺𐌆𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-22
B5	𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰:𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰𐌰	1-23
B6	𐌰𐌰𐌰𐌰	1-4

Dette gir i alt 153 runer, når man ikke regner med det siste tegnet i rad B4 (𐌰), som tydeligvis er av en egen karakter. Translitterasjon:

A1	suaai : titultitul
A2	fuparkhniastbmlr
B1	huarisi : alistiaasa : huarisi
B2	uifrþur : karþi : afraftasinifaupr
B3	kul : finr : falþ : taitirunar : u
B4	kiuinrunar : suliakta : huar 𐌰
B5	utu : tuuutbilikikr : turraki
B6	þuli

De fleste runene er så tydelige at det ikke er noen tvil eller uenighet om lesningen. Bare følgende runer krever en nærmere kommentar:

B1:23 er skadet og nesten helt tapt. Men siden sekvensen B1:1-7 **huarisi** åpenbart kommer igjen i B1:17-23, kan det ikke være tvil om at det her har stått en *i*-rune.

B2:25-28 **auþr** blir ikke synlige på et fotografi tatt rett forfra, fordi runeraden her fortsetter om hjørnet og over på tverssiden; men det er ingen tvil om lesningen (sml. Stoklund 1990:3 og Knudsens tegning; K. Thuesen har ikke sett den siste rune *r*).

B3:11 s (𐌺) er bare delvis bevart og derfor noe usikker. "De huggespor, der findes, stemmer bedst med venstre øverste del af et s; der kan ikke have været en stav i fuld højde, da stenoverfladen her er velbevaret." Det ser ut til

at “en revne skråt op gennem indskriften sammen med afskalning har ødelagt højre del af den eventuelle *s*-rune” (Stoklund 1990:4, sml. fotografiet hos Thuesen 1990). Dette passer også godt med avstanden til neste skilletegn.

B4:1 er enten en *a* (𐌰) med tapt bistav på venstre side av staven på grunn av en skade (Stoklund 1990:4, Birkmann 1989:14), eller en *k* (𐌰). Etter fotografiet hos Thuesen synes en lesning 𐌰 *k* fullt mulig, og det kreves også av sammenheng, sml. nedenfor § 9.7.

B5:14 har alle som har studert selve steinen, lest som en rune *i* (𐌶). På fotografiet synes man å se en oppadskrånende bistav, slik at runen ser ut som en *a* (𐌰). Men i brev av 23.3 1990 har Marie Stoklund forsikret meg om at denne “tilsynelatende *a*-bistav . . . er kun en revne. . . Der er ikke tvivl om *i*-læsningen. Jeg kontrollerte den sammen med svenskene i juni 88.”

B5:22–23 **ki** (𐌰|) er noe skadet nedentil, men ellers sikre. En lesning **il** som Stoklund (1990:4) antyder som en mulighet, ville gi en venstrevendt *l*-rune og er derfor lite sannsynlig.

B6:1–4 **tuli** (𐌰|𐌶|) er skadet nedentil, dvs. i runenes topp-parti, siden runene her er stupvendte. Alle leser likevel ut disse runer, og etter fotografiet å dømme er det en rimelig sikker lesning.

Ellers er å tilføye at Malt-mesteren bruker skilletegn, men uten større konsekvens; “skilletegnene er brukt som gruppeskilte mere end som ordskilte” (Stoklund 1990:6). Også det stemmer med Gørlevsteinen, der de enheter som markeres ved skilletegn, kan være en hel setning, et sammensatt setningsledd eller et enkeltord.

7. Tidligere tolkningsforsøk

I løpet av de vel tre år som er gått siden innskriften ble funnet, er det bare lagt fram ett forslag til en mer omfattende tolkning (Thuesen 1988, 1990).^{1a} Det inneholder en del riktige observasjoner, men er ellers møtt med stor skepsis i runologmiljøet, fordi det opererer med enkelte ukorrekte ordformer, en vilkårlig rekkefølge av radene og en ellers ukjent mytologi, og gir en

^{1a} Kurt Braunmüller, Hamburg, skrev allerede våren 1987 en avhandling om Maltinnskriften, med et forsøk på en helhetstolkning. Den ble i juli s.å. levert inn til Museet på Sønderkov for å trykkes i et planlagt samlebind om Maltsteinen, men er beklageligvis blitt liggende utrykt i alle disse år (sml. Braunmüller 1991 anm. 2). Den vil nå bli publisert i tysk versjon i *Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster*, 26, 1992: “Der Maltstein. Versuch einer Deutung” (opplyst av Braunmüller i brev til meg av 2. januar 1992). Inntil videre har jeg ikke noe kjennskap til innholdet i dette arbeide, bortsett fra de opplysninger om enkelte deler av tolkningen som finnes i hans nettopp utkomne metodologiske betraktninger over tolkning av runeinnskrifter (Braunmüller 1991).

tekst med liten indre sammenheng.² Andre forskere har nøydt seg med å lese ut enkelte ord og setningsbrokker og kommentere dem, men ikke greid å finne noen sammenhengende mening i innskriften (Stoklund 1990). Det henger sammen med at innskriften avviker sterkt fra den norm man ellers finner på danske runesteiner fra vikingtida. Situasjonen pr idag er derfor ifølge Marie Stoklund (1990:8) at vi “savner en idé om, hvad der skal stå – som altid, når vi bevæger os væk fra det mere formelprægede.”

8. Egen tolkning: Innskriftens første del (A1–B2:7)

8.1 Linje A1 kan orddeles **sua a i titul titul** og leses som norrønt *svá á í titul titull* ‘slik har innskriften en innskrift i seg’. Denne innskrift inne i innskriften er åpenbart futharken, som følger i linje A2.

Adverbiet *svá* ‘slik, således’ viser her fremover til neste ledd, som når det følger direkte tale, sml. Fritzner *svá* 1e med et eksempel som *svá er boðit í lögomnom: ekki skal eptir vera af því at morni*.

Ordstillingen med verbet på annenplass og subjektet på sisteplass (V2–S5) finner man av og til også i norrøn prosa, sml. *ok enn fyrsta dag, er hon sleikði steinana, kom ór steininum at kveldi mannz hár* SnE 13:19–21 (lignende Eg 169:14–15, OH 600:12).

Om bruken av det latinske lånordet *titull* i en så tidlig innskrift se nedenfor § 12.

8.2 Så fortsetter innskriften i rad B1 med spørsmålet **huar is i**, som i norrønt ville lyde *hverr es í* ‘Hvem er deri?’ (nemlig i denne innskrift inne i innskriften, d.e. i futharken).

Absolutt eller adverbial bruk av preposisjonen *í*, som vi finner både her og i foregående setning, er vel kjent i norrønt språk. Ordet kan her oversettes med ‘deri’ og må referere seg til et ledd i konteksten foran, nemlig til *titul*.

Ordet **huar** /hwær/ er det gamle substantiviske spørrepronomen; det svarer til got. *hvas* og er belagt også på Röksteinen og på Eggjasteinen (som henholdsvis **huar** og **huwar**; om forholdet til norr. *hverr* se Grønvik 1983:135 f.).

² Til belysning av dette kan nevnes at Karen Thuesen 1990:26 leser linje B1 som *én* periode, en spørresetning med et parentetisk innskudd pluss en relativsetning: glda. *hwær es i – æl(i)zti qsa – hwær es si?* “Hvem (den ældste af aserne) er i et kar som gnistrer?”. Her synes den etterspurte (*hwær* ‘hvem’) å være identifisert allerede i parentesens, slik at dette ikke er noe ordentlig spørsmål. Svaret på dette “spørsmål” skal komme langt nedenfor, i rad B4: *sol i ældahwær* “Solen i ildkarret”. Dette gir en abrupt tekst og et urimelig innhold, rent bortsett fra at ordet norr. *hverr* m. ‘kar’ (< urn. **hwera-R*, sml. de Vries 1962:272) måtte vært skrevet med runen **r** og ikke med **ᚱ**. Noe verb norr. **sía* er heller ikke belagt. – En inngående kritikk av deler av Karen Thuesens tolkning er nå gitt av Braunmüller (1991).

8.3 På dette spørsmål kommer så svaret **alisti āsa**, som må tolkes som [æ^lsti āsa], norr. *elzti āsa* 'den eldste av æsene (gudene)'.

Støttevokalen *i* i adjektivet står i stavelsgrensen og deler opp en litt tung trekonsonantgruppe. Antagelig er vokalklangen [i] betinget av at rotvokalen er palatal. En tilsvarende støttevokal finner vi også i et annet ord i denne innskriften (se § 9.1).

Svak form av adjektivet uten noe bestemmelsesord foran er god gammelgermansk syntaks. Den svake form angir her at det dreier seg om en størrelse som er allment kjent (sml. Dal 1962 § 54, Nygaard 1905 § 50).

8.4 Så gjentas spørsmålet **huar is i** 'hvem er deri?'^{2a}, og denne gangen kommer det et meget overraskende svar: **uifrþur**.

Her kunne man på grunn av det første svaret være fristet til å lese ut annetleddet **-þur** og i det se gudenavnet norr. *þórr* < urn. **þunrar*. Men ved assimilasjon av lydgruppen /r/ får man i svenske og danske innskrifter ikke **r** men **r**, som da står for /r/ (sml. Vg 150 Skattegården: **þur** : **uiki**; DR 1942 sp. 749, 777; Brøndum-Nielsen 1928–35:II 45), og det samme dentale /r/ finner vi i gammelnorske dialekter (Marstrander 1915:116 f.).

Man kommer derfor ikke utenom å lese ut ordet **uifr** < *i* > **þur** = /wifriþur/ < urn. **wiha-friþur*, en gammel form av personnavnet norr. *Véfrøðr*. Alle som hittil har uttalt seg om dette stedet, har da også antatt dette ordet her. Man må da anta at runeristeren har glemt *i*-runen foran *þ*-runen, og det er psykologisk lett forklarlig. Antagelig har han først skrevet *i*-runen (i), og så glemt seg og brukt den som stav for *þ*-runen (þ). Feilskrift kan lett forekomme i en så lang innskrift.³

Mer interessant er det at temavokalen *-u-* er bevart etter kort stavelse i annetleddet /-friþur/. Det bør likevel ikke overraske, for de gamle endelsene *-u-* og *-ur* er bevart i innskriftene fra Rök og Gursten, som gjerne dateres til omkring midten av det 9. århundre, og Maltsteinen behøver ikke å være så mye yngre. Dette spørsmålet kommer jeg tilbake til senere (§ 15, spesielt § 15.2).

^{2a} Hvis man ikke leser rune B1:23 som en delvis ødelagt *i*-rune, men som et skilletegn :, får man setningen **huar is** : = /hwær is?/, som kanskje kan bety 'hvem er det?' (med trykksvakt pronomen *det* i norsk; eng. *who is it?*). Hovedsetninger av denne toleddete struktur finnes i vestgermansk og i gotisk, men visstnok bare foran en følgende relativsetning (sml. Grønvik 1991:29, 36, 39). Jeg er derfor usikker på om en setning /hwær is?/ ville være språkriktig. – En annen mulighet ville være å anta et underforstått subjekt 'han' fra setningen foran ('den eldste av gudene'): 'Hvem er (han)?' Men heller ikke det kan jeg finne noen direkte parallell til i andre gammelgermanske språk. Inntil videre vil jeg derfor holde fast ved lesningen **huar is**.

³ Ifølge Birkmann 1989:9 anm. 1, 1990:4, Stoklund 1990:9, Thuesen 1990:19 finner vi nøyaktig den samme feilskrift på runesteinen fra Gursten i Småland (SR IV, Sm 144), i genitivformen **uifr** < *i* > **þar**. Men her kan man kanskje lese ut en stavløs *r*-rune, se Sanness Johnsen 1968:161 f.; i så fall er det ikke utelatt noen *i*-rune her. Dette er derfor ingen sikker parallell til utelattelsen av en *i*-rune foran en *þ*-rune i Maltinnskriften.

8.5 Det som er mest overraskende, er imidlertid at vi møter et personnavn her hvor vi etter konteksten skulle vente å finne en betegnelse for en guddom. Vi må derfor spørre om ordet /wī-friþur/ her kan være brukt som gudeheite i sin etymologiske betydning '(han med) vé-fred', d.e. 'vé-frederen, han som beskytter, verner, freder helligsteder'.

Innenfor den norrøne kulturkrets er navnet bare registrert som personnavn (Lind 1905–15:1078), uten spor av sakrale bibetydninger. Spørsmålet er om det da også kan tenkes brukt som *heite* for en guddom.

I en avhandling har Hjalmar Falk (1924) samlet og drøftet en mengde Odensheite. I ikke rent få tilfelle er disse *heite* også i bruk som personnavn, f.eks. *Bjqrn*, *Gizurr*, *Grímr*, *Jqrundr*, *Vakr*, *Qlvir*. En nødvendig forutsetning for at en sagnhelts navn kan brukes som Odensheite, er "at det gjennom sin *etymologi* antyder et for guden karakteristisk forhold eller egenskap" (Falk 1924:38). Odin kan også forklæ seg som kjente personer og bruke deres navn. "Disse personer viser sig ved nærmere betraktning å besidde et eller flere av Odens karakteristiske trekk, likesom selve navnene på en eller annen vis henspiller på guden" (ib. 36).

Følgelig må det være tillatt å anta at /wī-friþur/ i den meget spesielle kontekst vi har her, kan være et gudeheite med betydningen 'vé-vokteren, han som beskytter helligstedet'. Dette minner umiddelbart om Tors epitheton *véa veri* 'templenes vokter' på Rök-steinen (Grønvik 1983:127 f.) og Torsnavnet *Véurr* i Hymiskviða og *Vqluspá*, som vel har en lignende betydning (sml. *Lex. poet.* 612, Vries 1962:658). Følgelig er det guden Tor det her er tale om. Som kjent påkalles han også på tre andre omtrent samtidige runesteiner, og i samme hensikt: for å vie eller verne gravstedet eller runene (se DR 1942: sp. 1012).

8.6 For å sette dette inn i en videre sammenheng, må vi vende tilbake til futharken i linje A2. Futharken finnes også ellers skrevet på steder der den synes å tjene, ikke praktisk-didaktiske, men magiske eller kultiske formål. Således står den på en flat stein fra Kylver på Gotland, funnet ved eller inne i en grav fra tidsrummet 350–475 (Krause 1966:12). Videre står den på gravsteinen fra Gørlev på Sjælland, og der sammen med et ønske om at den døde må få "nyte (trives i) graven". Den står også som jordbruksristning på fast fjell like ved innmarka på Hafstad gård nær Grimstad (Niyr nr. 182; 10–11. årh.), for bare å nevne noen eksempler. Derfor har man lenge vært klar over at futharken hadde en beskytterfunksjon, at den har vært "among the most powerful of protective charms" (Moltke 1985:168).

Men dette er ikke noe eget for runealfabetet. Både det greske og det latinske alfabetet bruktes på samme måten. De finnes på gammelkristelige gravsteiner og under slike forhold at det er utelukket å forklare dem som tilfeldige skriveøvelser. Mange alfabeter på tidlig-greske vaser, marmorfrag-

menter o.l. har man også forklart som “Zauberalphabete” (Dornseiff 1975:75 f.). I *Sacramentarium Gregorianum* fra slutten av det 8. århundre foreskrives det at når en kirke skal innvies, skal presten skrive det greske og det latinske alfabet på et askekors på kirkegulvet, og denne bestemmelsen finnes fremdeles i *Pontificale Romanum* fra 1891 (ib. 74 anm. 1). I Milano blir alfabetet etter gammel skikk også skrevet på alle kirkens yttervegger. Hele denne bruk av “Zauberalphabete” er, som Dornseiff sier, “ein seltsamer Rest aus primitiver Zeit” (ib. 157), og han antyder forsiktig at den tilsvarende bruk av runefutharken skyldes innflytelse sørfra (ib. 80 f.), en oppfatning Magnus Olsen går inn for med full styrke (Olsen 1916:232, 1938:8 f.).

8.7 For å forklare denne bruk av alfabetet som “mächtige heilige Formel” har man tenkt seg at det inneholder den potenserte kraft av alle enkelttegne (sml. Dornseiff 1975:69), eller som Magnus Olsen sier det: “Futharken er konsentrasjonen av samtlige runers magiske kraft” (Olsen 1916:228, 1938:4, sml. Nielsen 1985:79 f.). Denne forklaring forutsetter at hver enkelt bokstav eller rune har en iboende magisk kraft, og det er en ytterst tvilsom teori som stemmer dårlig med bokstavenes og runenes bruk som alminnelige skrifttegn (grafemer) til meddelelse av alle slags setningsinnhold.

Det som nå gjør Maltinnskriften så enestående og så viktig, er at den med samtidens egne ord forteller hvordan man tenkte seg at denne beskyttende formular virket. Av spørsmålet “Hvem er deri (i futharken)?” og det derpå følgende svar fremgår det at guddommen selv *er* i futharken. Det vil vel si at gudens navn er skjult i futharken, for alle gudenavnets bokstavtegn fins jo der. Det var en vidt utbredt forestilling at man ikke måtte nevne gudens hellige navn, i hvert fall ikke for utenforstående (sml. Dornseiff 1975:121, 145 f.; om gudenavnet på Rök-steinen se Grønvik 1983:133), og ved å skrive futharken påkalte man og tilkalte man guden uten å blottlegge eller kanskje endog uten å kjenne hans virkelige navn. Dermed kan man si at futharken symboliserer en viktig side ved guddommens vesen: Man vet eller føler at han er nær, men kan ikke gripe ham; guddommen *er* i futharken, men kan ikke påvises konkret. Dermed forstår man hvordan futharken kunne tjene til å beskytte en grav, en runestein eller en åker, eller at alfabetet i sydligere land kunne brukes til å verne graver og innvie en kirke. Futharken og alfabetet var – i religiøs kontekst – sakral lønnskrift eller sakralt symbol, og bruktes til å påkalle guddommen og hans beskyttelse.

8.8 På denne bakgrunn er det rimelig å anta at mannsansiktet like til høyre for futharken forestiller guden Tor. Så konkret tenkte man seg altså gudens nærvær, når han først var påkalt gjennom futharken. (At ansiktet symbolise-

rer en guddom med vernefunksjon har også Thuesen sett, men hun gjettet på at det dreide seg om Odin (Thuesen 1990:11.).)

8.9 Formelt består fremstillingen i denne første del av innskriften av spørsmål og svar. Det var middelalderens undervisningsform, brukt i forskjellige slags didaktisk litteratur, ennå i bruk i Luthers lille katekismus. Vel kjent i gammel norrøn litteratur er de mytologiske læredikt, som Vafþrúðnismál, der spørsmål og svar gjerne er innpasset i en episk ramme som skal øke spenningen og interessen for de riktige svar. Også i Eggjainnskriften innledes en viktig religiøs meddelelse med et spørsmål (sml. Grønvik 1985:75 f.). Maltinnskriften går på denne måten inn i en hedensk religiøsdidaktisk tradisjon som kan være meget gammel.⁴

9. Egen tolkning: Innskriftens annen del (B2:8–B4:10)

9.1 Runene B2:8–B3:7 må orddeles som følger: **karþi afr aft asinifauþr kul : finr**. Her er **kul : finr** = norr. *Kolfinnr* subjekt, plassert sist i setningen, **karþi** = norr. *gerði* 'gjorde, laget til' er predikat, **afr** må være objekt med foreløpig ukjent betydning, og **aft asinifauþr** blir et komplement styrt av preposisjonen *aft* (> norr. *at*, fortrent av *eptir*) 'etter'. Da *-fauþr* = norr. *-fqðr* bare forekommer som annetledd i komposita, må **asini-** være ett ord og førsteleddet i dette kompositum. Her er mellomstavelesens *-i-* åpenbart en støttevokal av samme art som i ordet **alisti** (B1) = [æ^lsti], norr. *elzti*. Ordet **asini-** kan derfor identifiseres med ordet /æsnir/ = norr. **æsnir* 'kjæreste, en som er elsket, som elskes' i Eikelandinnskriften (sml. Grønvik 1987:53). Maltinnskriftens setning svarer altså til et norr. *gerði afr at (eptir) *æsnifqðr Kolfinnr* 'Kolfinn laget til/gjorde *afr* etter (sin) elskede-far'.

⁴ Under diskusjonen i Vitenskapsakademiet i Oslo den 15. november 1990 nevnte James Knirk muligheten av at første del av innskriften kunne slutte med det gjentatte spørsmålet **huar is i**, slik at det ikke kom noe svar på dette annet spørsmål. Annen del av innskriften skulle da begynne med ordet **uifr** < i > **þur**, som da måtte bli subjekt i neste setning, med en tilsvarende leddforskyvning også i den derpå følgende setning. Vil man diskutere denne mulighet nærmere, må man først spørre hvilken funksjon dette annet spørsmål i så tilfelle skulle ha. Når man gjentar et spørsmål, er det som regel fordi man ikke har hørt det svaret som ble gitt første gang, men det kan jo ikke være forklaringen her. Man kan også gjenta et spørsmål i forbauselse over det svaret man først fikk, eller i irritasjon eller vantro. Endelig kan et gjentatt spørsmål fungere som en emfatisk avvisning av det svar man først har fått, altså som et heftig negert utsagn. Men ingen av disse forklaringene passer her, hvor det hele tiden er runemesteren selv som fører ordet. Ved dette alternativet ville derfor det annet spørsmål bli stående funksjonsløst, og det kan ikke aksepteres i en ellers veloverveiet tekst.

Som nevnt i § 8.9 er gjentagelsen av spørsmålet didaktisk motivert: spørsmålet gjentas forat det skal bli anledning til å beskrive en ny side ved hvem-personen og dermed karakterisere ham nærmere. Begge spørsmålene har således en klar funksjon innenfor en didaktisk strukturert tekst.

9.2 Enkelte trekk ved denne setningen trenger en nærmere kommentar.

Formen **-faupr** = norr. *-fqðr* forekommer som nevnt bare som annetledd i komposita (*Alfqðr*, *Valfqðr* Grí 48, Vsp 1, þulur).⁵ Språkhistorisk kan den bestemmes som en gammel akkusativform (< urn. **-faðru* < ieur. **pātrm̄* > lat. *patrem*, sml. Heusler 1967 § 240 Anm. 2, forskjellig fra simpleksformen norr. *fqður* < urn. **faðaru* < ieur. **pāterm̄* > gr. *patéra*, gind. *pitáram*), og står altså her på sitt opprinnelige bruksområde.

Navnet /Kolfinnr/ er skrevet med skilletegn mellom første og annet sammensetningsledd. Det finner man av og til også ellers, bl.a. på Snoldelevsteinen (Stoklund 1990:6). Her betyr det kanskje at navnet skal fremheves, og uttales med aksent på begge ledd.

Det finite verb står ofte på første plass i setningen i norrøn prosa. At subjektet da ikke står på annen, men på fjerde og siste plass, er noe mer uvanlig, men denne ordstillingstypen (V1–S4) er likevel sikkert belagt i norrøn prosa. Annetleddet og/eller tredjeleddet er riktignok da ofte et énstavelses og kanskje trykksvakt adverb eller pronomen (a): *Stendr þá upp Útgarðaloki ok gengr út* SnE 49:17–18 (lignende OH 47:19, 444:11, 576:9). Men det kan også være tyngre ledd (b): *var i þeim flocci tignastr maðr Haralldr Sigurðar son* OH 526:1 (lignende Eg 80:13, 196:19). En sjelden gang kan det også komme tre ledd mellom det finite verb og subjektet (c): *ok munu nú ekki meira hefja fjórir menn* Eg 79:4 (lignende Eg 179:5, OH 306:5, 392:11, 458:10). I de fleste tilfellene tjener vel sisteplassen til å fremheve subjektet (sml. Heusler 1967:§ 520).

I eddadiktningen finner man en rekke eksempler av lignende art. I det enkelte tilfellet er vel ordstillingen der betinget av rim- og rytmekrav, men prinsipielt finner man her de samme typer som i prosaen, sml. (a): *Ríðra þeim síðan, þótt sjau alir, systorsonr slíkr at þingi* Sigsk 27:1–4; (b): *stóð fyr norðan á Niðavqllum salr ór gulli* Vsp 37:1–3 (lignende HH II 30:1–3); (c): *kvqddo síðan Sigmundar bur auðs ok hringa Hundings synir* HH I 11:1–4.

Ordstillingen i Maltsetningen med verbet på første og subjektet på siste plass (V1–S4) svarer altså til en vel belagt type både i prosa og poesi, og innebærer antagelig at subjektet fremheves.

9.3 Ordet **afr** har Birkmann stilt sammen med det ordet *afr* som brukes en gang i Egils saga kap. 43 om “et Slags Drikk, uvist hvilket” (Fritzner 1954). Men han er svært i tvil, siden ordet i Egils saga brukes i pejorativ betydning (Birkmann 1989:16), og Marie Stoklund mener også at “det synes at passe dårligt her” (Stoklund 1990:9). Allikevel må det være det ordet som forelig-

⁵ Att de to eddabeleggene begge gjelder guden Odin, er begrunnet i sammensetningene som et hele (inklusive forleddene) og beror neppe på noen spesiell semantisk bindning mellom *formen -fqðr* og guden Odin. Det er derfor intet i veien for at en slik sammensetning, med et annet forledd, kan brukes om en annen person.

ger her; etter hele konteksten synes det innlysende at *gerði afr* (at *æsní-fqðr*) er mer eller mindre synonymt med *gerði ql* og betegner det gravøl som sønnen lagde i stand etter faren. På samme måte brukes uttrykket *gera ql eptir* i Gul 23 om gravølet: *En hvervetna þess er menn verða dauðer. oc vill ervingi ol efter gera. . . . þat kalla menn erviol* NGL I 14:28–30.

I Egils saga fortelles det at Egil og hans menn kom våte og trøtte til sysselmannen Bård på Atley (litt nord for Sognefjorden). Bård viste dem inn i et *eldahús*, der de fikk tørke klærne sine; så ga han dem mat (smør og brød) og rikelig med drikke, først *skyr* 'tykk surmelk' og siden *afr*, og han sa da at han gjerne skulle ha gitt dem bedre drikk: "Fúss mynda ek . . . at gefa yðr betra drykk, ef til væri." Med "bedre drikk" mente han øl (*ql*), som sammenhengen viser.

Det har vært stor usikkerhet om hva *afr* her betyr; man har tenkt både på kjernemelk og på en slags tarvelig øl (sml. Grøn 1927:164). Når vi nå også har belegget fra Malt, synes det klart at det betegner en slags øl.

9.4 Det er vanlig oppfatning at den ølbrygging som foregikk i norske bygder i forrige århundre og ennå i begynnelsen av dette århundre, hadde bevart mange viktige trekk fra middelalderen (sml. Grøn 1927:164). Ifølge Odd Nordland (1969) skilte man i de fleste bygdene mellom to slags øl, nemlig sterkt øl og svakt øl (kalt med forskjellige navn rundt om i bygdene). Det beste og sterkeste ølet fikk man av den vørteren som ble tappet ut først, og svakere øl av den vørteren som ble tappet ut senere; men svakt øl kunne man også få ved å bruke mere vann i forhold til mengden av malt. Det sterke ølet var til festbruk (jul, bryllup, gravøl), det svake ølet mer til bruk i hverdagen som matøl og som tørstedrikk, bl.a. i høyonna.

Det er derfor rimelig å tro at det var slikt svakt øl eller matøl Bård serverte på Atley, og at han beklaget at han ikke hadde noe sterkt øl (*betra drykk*) å by dem.

En slik betydning av *afr* passer også godt for Maltinnskriften. Det er flere forhold som taler for at mennene bak Maltinnskriften var fra et annet område i Norden, helst da et skipsmannskap på handelsferd her nede – Kongeåen var dengang seilbar, og en viktig handelsvei.⁶ Som skipsøl hadde de antagelig med seg matøl og ikke festøl. Da så det uventede dødsfallet inntraff, måtte de greie seg med det øl de hadde og feire gravøl med det.

9.5 Ordet *afr* 'øl' er antagelig et maskulinum, siden håndskriftene av Egils saga viser sideformen *afra*. Den forklares enklest som akkusativ plural, med

⁶ Trekvart mil opp fra munningen er det funnet rester av et skip fra 600-årene som har vært 20–25 m langt, "et håndgribelig bevis på, at selv store fartøyer kunde manøvrere op ad åløbet" (Jensen 1987:6).

den kollektive bruk av plural bl.a. om væsker som Bjorvand nettopp har gjort rede for (Bjorvand 1987:36; sml. også *drekka dýrar veigar* HH II 46, Hyndl 50, *skírar veigar* som apposisjon til *mjqðr* Bdr. 7).

Hjalmar Falk antok (ifølge Grøn 1927:164) “at ordet vistnok i betydning og dannelse svarer til tysk Afterbier, altsaa en slags tarvelig øl” (laget av den vørteren som ble tappet ut til sist). De etymologiske ordbøkene forbinder derfor ordet med preposisjonen got. *afar*, ght. *avar* ‘etter’, gs. *abaro* m. ‘etterkommer’ osv. (Vries 1962:2, Feist 1939:4). Men denne preposisjonen er dannet med komparativsuffikset ieur. *-er-*, og en substantivering av denne preposisjonen måtte i norrønt ha gitt tostavellesformen **afar* og ikke enstavellesformen *afr*. Denne etymologien må derfor oppgis.

Etymologisk skal ordet *afr* m. sikkert forbindes med adjektivet got. *abr-s* ‘sterk, heftig’ og norr. *afr-hendr*, *afrendr* ‘håndsterk; sterk, kraftig’ med avledningen *afrendi* n. ‘styrke’. Ordet *afr* m. betyr da opprinnelig ‘styrke’, dernest ‘sterk drikk’, d.e. ‘alkoholholdig drikk’; betydningsutviklingen er som i ordet *veig* f. ‘1. styrke, kraft > 2. sterkt drikke, øl’.

Ordet *afr* m. er etter dette et av de mange gamle ord for ‘øl’. Av grunner vi ikke kjenner, har det etter hvert fått betydningen ‘svakere øl, matøl’ og er så fortrent av andre ord (*ql*, *bjórr*, *mungát*). Men så lenge det var i bruk, betegnet det en drikk som var “sterk” i forhold til melk og vann; derfor var betegnelsen *afr* berettiget.⁷

9.6 Innskriftens **karþi afr**, norr. *gerði afr*, må etter dette bety omtrent det samme som *gerði ql*. Dette uttrykket er i seg selv tvetydig; det kan både bety ‘laget til øl, dvs. brygget øl’, og ‘laget til gjestebud, drikkelag’, sml. norr. *qlgerð* f. i begge betydninger. Hvor nærliggende det var å bruke ordet i den sekundære betydning ‘drikkelag’, ser man av at også norr. *mungát* n. kan bety både ‘øl’ og ‘drikkelag’, at ght. *bior* brukes til å oversette lat. *convivium* (Hoops 1911–19:I 283, Graff 1834–46:III 206), og at *beor* også brukes slik i gammelengelsk (*æt beore* Beow. 2041; om finsk *kahja* ‘øl’ se KLNLM 20:697). De tilsvarende to betydninger må vi da også anta for uttrykket *gerði afr*. Men i Maltinnskriften er det etter konteksten klart at det betyr ‘lagde til drikkelag, nemlig gravøl’.

9.7 For runene B3:8–B4:10 gir ordellingen seg av seg selv: **fals̄ taiti-run̄ar uk̄ iuin-run̄ar**.

De to sammensetningene med **-run̄ar** må svare til norrønt *teiti-rúnar ok*

⁷ Går dette ordet også inn som førsteledd i *Afracasti*, navn på en stimann år 1030 (Hkr 383, 385, 394, 400)? Navnet forklares av Lind 1905–15:5 som “*Afra-Fasti*, d.v.s. *Fasti* med prefigerat tillagg, antagl. hemortsbeteckning”. Lind antar under tvil at førsteleddet er sognenavnet *Haverö* (før *Hafra* s.), men fremlyden stemmer ikke. Hadde han navn etter sine drikkevaner: ‘Øl-Faste’? Det kunne jo passe bra for en stimann og røver.

ævin-rúnar. Ordet *ævinrúnar* er også belagt i uttrykket *ævinrúnar ok aldr-rúnar* Rþ 43. Det er i utgangspunktet noe uklart hva ordet *ævinrúnar* egentlig betyr. Førsteleddet er et gammelt adjektiv (sml. got. *aiweins* 'evig'), avledet til substantivet norr. *ævi* f. 'evighet'; Heggstad (1930) oversetter det derfor med 'runer med æveleg kraft'. Ordet *teitirúnar* har som førsteledd ordet *teiti* f. 'glede, fryd, munterhet', en avledning til adjektivet *teitr* 'glad, munter'. Sammensetningen *teitirúnar* er ikke ellers belagt, men det ligger nær å sammenligne den med *teiti-mál* ntr. plur. 'muntre ord' (Korm lv 55, brukt om munter samtale med en kvinne) og med *gamannrúnar*, brukt i Sigrdr 5 i en lignende betydning (der sidestilt med *góðir galdrar* og *liknstafir*).

Nå er det bare én slags skrifttegn på steinen, mens innskriften taler om to slags **runar**. Derav følger at **runar** her ikke kan bety 'skrifttegn, bokstaver'. Det må ha en annen betydning. En slik annen betydning finner vi i enkelte eddadikt, tydeligst i *Vafþrúðnismál*. Der har Odin og *Vafþrúðnir* prøvd hverandre i lønning visdom, i mytologiske kunnskaper om verden og gudene, formulert i faste læresetninger. Dette omtales i vers 42–43 som *jotna rúnar ok allra goða* 'jotnenes og alle gudenes *rúnar*'. I *Ynglingasaga* kap. 7 forteller Snorre hvordan Odin lærte bort alle sine kunster: *Allar þessar íþróttir kendi hann með rúnum ok ljóðum þeim, er galdrar heita* (Hkr 7:38). Her er *rúnar* sidestilt med *ljóð* og *galdrar*, og skal formidle skjult magisk eller religiøs viten. Det svarer til ordets bruk i *Vafþrúðnismál*. En lignende betydning har ordet i *Nolebyinnskriften*, der det står at man skal skrive *runō raginaku(n)dō* (akk. sing.) 'en *rún* som stammer fra gudene', i virkeligheten 'en religiøs formular som stammer fra gudene' (sml. Grønvik 1987:108). Her står vi nær ordets opprinnelige betydning, sml. got. *runa* 'hemmelighet, gr. *mystérion*'. Hvordan ordet etter hvert har fått den yngre betydningen 'innskrift' og til slutt 'skrifttegn', er ikke klarlagt.

Om vi etter dette oversetter *teitirúnar ok ævinrúnar* med 'gledesruner og evig-runer', så skal vi med det forestille oss ord som blir uttalt, kanskje av en bestemt form. 'Gledesruner' er da ord som bringer glede i forsamlingen, mens 'evig-runer' er ord med evig gyldighet, kanskje av religiøst innhold.

9.8 Predikatet i setningen er **fals**, preteritum av verbet *fela* i refleksiv form. Nå venter man på denne tid avgjort refleksivformen *falsk* (< **fal-sik*). I møtet mellom dette ord og det følgende ord *teitirúnar* skulle man få en firekonsonantgruppe *-lskt-* som ville være tung å uttale, og derfor er vel konsonanten *-k-* enten assimilert til *-t-* eller ganske enkelt falt bort. Slike sandhi-fenomener er ganske hyppige i naturlig tale, når ord uttales sammenhengende, og har sikkert funnet sted til alle tider.

Om formen er videre å si at man jo venter en pluralform. Men når det finitte verbet står foran subjektet, finner man ikke sjelden entall av verbet også når subjektet står i flertall (Nygaard 1905:§ 66 anm. 3, sml. Dal 1962:§

116). Dette forekommer av og til også ved refleksiv verbalform, sml. *i þann tíma fannst í Danmqrk kvernsteinar tveir* SnE 107:3–4; *ok sýndiz þeim ór járnni nefin ok klórnar* Nj kap. 156:5; *ok sá þeir, at skarz í landit inn firðir stórir* Eyrb kap. 4:2.

9.9 Verbet *fela* har to hovedbruksmåter og -betydninger: (1) *fela e-t (e-u)* ‘dekke, skjule noe (med noe)’; det eventuelle dativobjektet står da i instrumental funksjon og er alltid en saksbetegnelse, og (2) *fela e-tle-n e-m* ‘overlate, overdra noe eller noen til noen’; dativobjektet står da i ekte dativisk funksjon og er alltid en personbetegnelse.

Her kan bare den siste betydningen komme på tale. Setningen norr. *falsk teitirúnar ok ævinrúnar* må derfor bety: ‘det ble overdratt (overbrakt) gledesruner og evig-runer’.

Verbet *fela* i denne betydning forutsetter forestillingen om et dativobjekt, en adressat for verbalhandlingen. Dette dativobjektet er ikke språklig uttrykt her, men etter konteksten må det være deltakerne i gravølet og kanskje også den døde selv: *falsk (þeim) teitirúnar ok ævinrúnar*. (Såvidt vi kan skjønne, forestilte man seg i gammel tid at den døde selv var tilstede i gravølet, sml. Ghv 8, Birkeli 1938:66, Magnus Olsen i Niyr 2:64 f.; likedan var det i jula, sml. Birkeli 1944:133 ff.).

Den passiviske verbalform innebærer at agens ikke er fastlagt. Det logiske subjekt for *falsk* behøver derfor ikke være subjektet fra setningen foran (Kolfinn); også andre som deltok i gravølet, kan ha overbrakt slike gledes- og evig-runer. Det forklarer i så fall overgangen fra aktiv- til passivkonstruksjon.

At det brukes en refleksiv verbalform så tidlig som her, og i rent passivisk betydning, er ikke noe problem. Vekselen mellom formene *kvaz* og *kvez* (< **kvað-sik*) i flere norrøne kilder (bl.a. i Eyrbyggja saga) viser at den refleksive form er like gammel som i-omlyden, og rent passivisk betydning er belagt alt i de eldste skaldedikt (sml. *rakðisk* ‘sleptes (om Midgardsormen)’ Bragi 1:16).

9.10 Maltinnskriftens midtparti lyder etter dette, i norrøn språkform:

*gerði afr at (eptir) *æsnifqðr Kolfinnr;
falsk teitirúnar ok ævinrúnar*

“Kolfinn gjorde gravøl etter (sin) kjære far,
det ble overdratt gledesruner og evig-runer.”

Ved ordstillingen fremheves det at det var Kolfinn som lagde til gravølet etter sin far. Hvorfor han fremheves på denne måten, kan vi ikke vite; kanskje var han svært ung. Dermed oppfylte han i alle fall sin plikt overfor den døde. I dette gravølet ble det uttalt både “gledesruner” og “evigruner”,

dvs. ord som utløste glede og også alvorsord, antagelig med et religiøst innhold. Det var vel nettopp slik det skulle være i et gravøl, dengang som nå.

10. Egen tolkning: Innskriftens siste del (B4:11–B6:4)

10.1 Innskriftens siste del begynner med de tre ordene **suli alta huar**, med skilletegn mellom de to siste ordene og fulgt av et eget tegn **⚡**, som her må fungere som skilletegn mot neste ord, men sannsynligvis også har en annen tegnfunksjon (sml. § 10.5).

I denne setningen på tre ord er subjektet **alta huar** = /alda hwær/, norr. *alda hverr* ‘enhver av mennesker, hver mann’. Formen **suli** må da være et verb i presens konjunktiv = norr. *sýli*, til verbet *sýla* ‘gjera stiv el. islagd av frost; up. *sýlir e-t*, eitk. frys el. isar’ (Heggstad 1930). Verbet lever ennå i nyislandsk, der det som transitivt verb betyr ‘dække med Is, gøre iskold, lade fryse’, i upersonlig konstruksjon ‘begynde at fryse til, dækkes med et tyndt Isdække’ (Blöndal 1920–24:695). I Maltinnskriften må det være brukt i den siste betydningen, men i personlig konstruksjon.⁸

⁸ I klassisk gammelislandsk ville altså den foreliggende setning måtte lyde *sýli alda hvern!* Dette ble påpekt av James Knirk under diskusjonen i Vitenskapsakademiet i Oslo den 15. november 1990, og i et brev dagen etter presiserte han dette dithen at han mente min tolkning på dette punkt inneholdt en grammatisk feil og måtte endres.

Som kjent er det et særtrekk ved gammelislandsk språk at det har en mengde subjektløse, såkalte upersonlige konstruksjoner (sml. Heusler 1967:§ 458). Videre er det et særtrekk ved islandsk språk at det i stor utstrekning har bevart disse subjektløse konstruksjoner fram til denne dag, mens de er sterkt redusert i de andre germanske språkene, også i de øvrige nordiske språkene; her fins det idag bare noen relikter med et gammelmodig eller religiøst stilpreg (no. *meg tykkes*, ty. *mich hungert, dürstet*). Endelig er det påvist at upersonlige konstruksjoner brukes langt mer i gammelislandsk prosa enn i eddadiktningen, og at eddaspråket i denne henseende i det store og hele står på et fellesgermansk standpunkt (Smirnicksaja 1972). Dette tyder på at den sterke bruk av subjektløse setninger i gammelislandsk sagastil ikke bare beror på gammel arv, men tildels også på islandsk særutvikling. Denne særutvikling kan ikke tidfestes nærmere på grunnlag av det norrøne materialet, men den må vel ha funnet sted en gang etter urnordisk tid, kanskje i vikingtida.

Av særlig interesse for oss er Smirnicksajas påvisning av at “really impersonal verbs” med akkusativ (d.e. verb av typen *mik lystir, mik dreymir* osv.) brukes hyppig både i prosa og eddadikt, mens “quasi-impersonal verbs” (d.e. verb av typen *er byr gaf, er . . . snæ leysti ok ísa* osv.) er hyppige i gammelislandsk prosa, men bare såvidt finnes i eddadiktningen (ett belegg. HH I 13, 5–6) og er helt ukjente i andre germanske (og indoeuropeiske) språk. Som “quasi-impersonal” defineres da verb som også kan konstrueres personlig.

Til denne gruppen hører verbet norr. *sýla*, som man ser av det nyislandske eksemplet *kuldinn sýlir vatnið* (Blöndal 1920–24). Upersonlige setninger som gliel. *sýldi hvern dropa er inn kom* (Cl-V), nisl. *pollana sýlir* (Blöndal) hører derfor til Smirnicksajas subtype II. a, som er “the exclusive property of Icelandic” (Smirnicksaja 1972:67) og “characteristic of Icelandic prose only” (l.c. 70).

På denne bakgrunn er det ikke overraskende at verbet *sýla* konstrueres personlig i Maltinnskriften, og brukes intransitivt. Her har vi et konkret eksempel på et verb som i det 9. århundre kunne brukes personlig i intransitiv betydning, men i det 13. århundres islandsk er gått over til å

Denne korte setningen inneholder altså et ønske eller en oppfordring: “Hver mann begynne å fryse til, dekkes med et islag!” Det lyder jo merkelig.

10.2 De følgende runer **utu : tuuut** foreslår Karen Thuesen å tolke som ‘ut, ut, ut!’ og som en magisk formel brukt i en maningsprosess (Thuesen 1990:31). Marie Stoklund avviser denne tolkning fordi den bryter med normal runeortografi og med vanlig bruk av skilletegn, og mener denne runesekvensen neppe er språklig meningsgivende (Stoklund 1990:6).

Jónas Kristjánsson i Reykjavík har (muntlig) pekt på interjeksjonen *ututu-tu* i ei lausavísa av jarlen Rognvaldr kali fra 1148. Orkneyinga saga kap. 85 forteller at jarlen og hans menn satt inne og varmet seg ved ilden etter et skipbrudd. Ei tjenestejente ved navn Ása hadde vært ute etter vann, men i uværet hadde hun falt i brønnen og var blitt svært kald, og da hun så kom inn igjen og prøvde å si noe, skalv hun slik at folk ikke skjønnte hva hun sa. Men jarlen mente han forsto det likevel og gjenga det i et dikt:

*Dúsið ér, en Ása
-atatata – liggir í vatni,
-utututu – hvar skalk sitja?
heldr er mér kalt, við eldinn.*

“Dere koser dere ved ilden,
mens Ása – atatata – ligger i vannet;
utututu, hvor skal jeg sitte?
jeg fryser slik.”

Hvis verset skal få korrekt stavrim, må interjeksjonen i tredje linje leses *hutututu*, men hovedhåndskriftet har *utututu*, med vokalisk fremlyd, så det var åpenbart en vanlig form på den tid, og den minner uten videre om Maltinnskriftens *utu tuuut*. Dertil kommer at det begge steder er tale om at noen fryser: I Orkneyinga saga sies det at Ása er *kalin mjök*, og Maltinnskriften har et ønske om at “hver mann må bli iskald”. Også i moderne norsk og islandsk brukes interjeksjonen slik. Norsk *huttetu* brukes “som utrop når man grøsser av kulde” (RMO sp. 1957), isl. *huttututtu* “for at uttrykke Tændernes Klappen af Kulde” (Blöndal 1920–24:371).

Det merkelige utsagnet *sýli alda hverr* støttes dermed av interjeksjonen *utu tu-u-ut*.

konstrueres upersonlig. Man kan være usikker på hva man skal legge mest vekt på for å forklare Maltsetningens form: om det viktigste er at språket i denne innskriften er 300–400 år eldre enn klassisk gammelislandsk prosa og derfor syntaktisk står nærmere eddaspråket, eller om det viktigste er at dette ikke er islandsk, men østnordisk språk. Begge argumenter peker i samme retning: I Maltinnskriften skal man avgjort ikke vente en “syntactic islandism”, som Smirnic-kaja ville kalle det (sml. l.c. 85).

10.3 Den siste setningen ser ved første øyekast ut til å bestå av fire ord **bili kikk tur-raki tuli**.

10.3.1 Predikatet i setningen må være det ordet som står på annenplass: **kikk**. Det kan leses som /gæŋgr/, norr. *gengr* (skrevet med utelatelse av nasal foran klusil, som ofte i runeskrift), presens indikativ av verbet norr. *ganga*.

10.3.2 Ordet **tur-raki** må svare til et norrønt **tor-ræki* m. Førsteleddet er kjent fra tallrike norrøne ord (*torfenginn* 'vanskelig å få tak i', *torfórr* 'vanskelig å fare over', osv.); det svarer til got. *tuz-*, gr. *dys-* osv. og er et velkjent adjektivprefiks. Annetleddet må svare til verbaladjektivet norr. *rækr*, nisl. *rækur* med passivisk betydning: 'som kan eller skal jages bort'. I en dansk eller svensk innskrift skulle man riktignok vente formen /wrækr/ med bevart fremlyd wr-. I møtet med prefikset /tur, tor/ skulle man da få en tung konsonantgruppe /rwr/, men i slike trekonsonantgrupper kan midtre konsonant falle bort (nærmere om dette § 14.3). Kompositet får dermed formen /tor-ræki/. Her står det som svakt maskulinum i substantivisk funksjon og betyr altså 'den som det er vanskelig å jage bort'. Nominativsformen viser at dette må være subjektet i setningen.

Etter sin betydning minner norr. *tor-ræki* m. om rosende epitheta om menn som nødig flykter, sml. *flugtrauðr* (også *flugartrauðr*), *flugstygg*, *flugvarr*, *flugskjarr*, *flóttstygg* og *flóttskjarr* 'fluktsky, sen til å flykte, dvs. uforferdet, modig, tapper', brukt i mange edda- og skaldedikt; sml. også det rosende ettermålet *sá er fló eigi at Uppsölum* på et par danske runesteiner (DR 1942:sp. 349).

10.3.3 Hvis da ordet /tor-ræki/ her er et rosende epitheton om en djerv og stridbar mann, så passer det å tolke det første ordet i setningen, **bili**, som /bælli/, norr. **belli* f. 'djervskap, tapperhet, styrke'; etter form og dannelse er det identisk med got. *balþei* i samme betydning. Dette er et adjektivabstraktum på germ. *-in-* til et adjektiv som er godt belagt i vestgermansk (geng. *beald*, eng. *bold*, ght., gs., gfris. *bald*) og også fins i gotisk (*balþaba* adverb) og i norrønt (*ballr* 'sterk, djerv' < germ. **balþa-*).

Ordet står åpenbart her i dativ, brukt i instrumental funksjon om "maaden, hvorpaa noget sker" (Nygaard 1905:§ 110 c), også kalt "der Instrumental der begleitenden Umstände" (Brugmann 1930–33:§ 542). Setningen vi drøfter betyr altså, så langt: "med djervskap går han, som det er vanskelig å jage bort, . . .", fulgt av runene **tuli**.

10.3.4 Siden det er påvist at radordningen peker mot Östergötland og Röksteinen, er det mulig å tolke de siste runene **tuli** som norr. *at óli*. I Rök-innskriften opptrer nemlig både preposisjonen og konjunksjonen *at* i to

former, med og uten vokal: /at ~ t/; ordet står uten egen vokal i alle stillinger hvor *t* kan slutte seg til foregående ords utlyd (Grønvik 1983:136).⁹

Norr. *ól* n. 'jotunkvinne, gyger' er bare belagt én gang i et skaldedikt, men belegget regnes for sikkert (Lex. poet. 445); etymologisk svarer det til geng. *wōl*, ght., mht. *wuol* n. 'forderv, skade, sykdom'. Som jeg tidligere har vist (Grønvik 1983:125), går dette ordet også inn i avledningen /*ólnir*/ på Röksteinen, der det heter om guden Tor at *knúa knátti (knætti?) jqtun, . . . ólni rýðr* 'han kunne knuge jotnen, . . . han rødfarger (dreper) skadevolderen' (nemlig jotnen Hrungnir, sml. Grønvik 1983:127, 131).

10.3.5 Hele setningen blir da med ett forståelig: **bili kikk tur-raki t uli** svarer til norr. *belli gengr tor-ræki at óli* 'med djervskap går han, som er vanskelig å jage bort, mot skadevolderen (jotnen)'. Det vil si at han angriper ham; preposisjonen *at* brukes i denne betydning ved verb som *ganga*, *hlaupa*, *fara* (*at e-m*), sml. også *atganga* f. 'angrep'.

Da *ól* er et nøytrum og opprinnelig betyr 'forderv, skade', kan det like godt betegne en jotun som en jotunkvinne. Følgelig er det rimelig å anta at /*ól*/ i Maltinnskriften er identisk med /*ólnir*/ i Rök-innskriften, og at de to innskriftene henspiller på den samme myten. Dermed er det også klart at /*tor-ræki*/ i Maltinnskriften, 'han som er vanskelig å jage bort', er guden Tor, den sterke og djerve jotunbekjemperen.¹⁰ Det er han som er hovedperson i siste del av Maltinnskriften, likesom også i første del.

10.4 Om vi da går tilbake til den merkelige innledning til innskriftens siste del, setningen *sýli alda hverr*, så skjønner vi nå at verbet *sýla* her er brukt i psykisk betydning: "hver mann få følelsen av at han dekkes med is, blir iskald!". Åpenbart uttrykkes her det som den kjente tyske religionspsykolog Rudolf Otto har kalt *die numinose Scheu, der heilige Schauer* 'den hellige ærefrykt, den hellige gysning', som mennesket fornemmer foran det hellige (*das Numinose*) og som han mener er begynnelsen til all religion (Otto 1929:16, 20, 171). Den gir seg ofte utslag i en bestemt kroppslig fornemmelse, som at 'det løper en kaldt ned over ryggen', "es lief ihm eiskalt durch die Glieder" (Otto 1929:18; sml. Drobin 1982:267). Dette har alt Ibsen observert, og uttrykt det klart i keiser Julians ord: "jeg fornemmer gudens

⁹ Dette er et sandhi-fenomen, beslektet med realisasjonen av /falsk taitirúnar/ som [fáls taitirúnar] i rad B3 (§9.8) og /*tor-wræki*/ som [tór-ræki] i rad B5 (§10.3.2). I det ene tilfellet dreier det seg om bortfall av en trykksvak vokal, i de to siste tilfellene om bortfall av en utsatt konsonant, hver gang i møtet mellom to ord eller ordelementer som står under ett hovedtrykk.

¹⁰ Hvis man antar at *ól* n. må ha samme betydning 'jotunkvinne, gygr' her som hos Porkell Skallason (i kenningen *óls blakkr* 'ulv'), blir dette fremdeles en Torsmyte, for Tor sloss også mot jotunkvinner (sml. Hårb 23). Men det er av saklige grunner langt mer sannsynlig at det her henspilles på Tors berømte kamp mot Hrungnir, også fordi ordet *ól* her i innskriften står i entall: Det er én bestemt og sikkert velkjent jotun han går til kamp mot.

nærhed i en hellig isnen” (Keiser og Galilæer, akt 2, scene 2).

Med denne psykiske tolkning av verbet passer også bruken av interjeksjonen *utu tuuut*, for den tilsvarende norske interjeksjonen brukes også “som uttrykk for grøssende uhyggefølelse, forferdelse”: “huttetu! Skræk og gru fylder hougafolkets hug!” (Ibsen, se RMO sp. 1957). Tilsvarende må vi anta at interjeksjonen brukes her: for å uttrykke den hellige gysen eller isnen som den troende hedning følte i møtet med sin veldige gud.

10.5 Etter siste rune i rad B4 står et eget tegn ↑ med tre fallende kvister til hver side. Et lignende tegn står på Sjællandsbrakteat 2 (DR 1942, br. 61), like etter ordene *gibu auja* ‘jeg gir vern, beskyttelse’ (av guddommelig art, sml. Grønvik 1987:88 med litteratur). Et tilsvarende tegn med henholdsvis 6 og 8 fallende bistaver står på Kylversteinen, der det følger like etter futharken (som symboliserer guddommen, sml. § 8.7). I begge utforminger ser dette tegn ut som en potensert t-rune ↑, og da denne runen har runenavnet norr. *týr*, har man gjerne gått ut fra at dette tegnet var en slags begrepsrune og bruktes for å påkalle guden Tyr (sml. Thuesen 1990:30 med litteratur; mer tvilende Stoklund 1990:6).

Når vi nå møter tegnet i en større språklig kontekst, har vi et sikrere grunnlag for å bedømme det. Det passer åpenbart godt å tolke det som symbol for en guddom; men det kan ikke være guden Tyr som er ment her, for det er guden Tor det dreier seg om i denne innskriften.

Følgelig må vi anta at dette symbolet er meget gammelt og dannet på en tid da ordet *týr*, i urnordisk form **tīwar*, ennå hadde sin opprinnelige appellativiske betydning ‘gud’ også i entall – i plural har det som kjent bevart sin appellativiske betydning til inn i edda- og skaldediktningen. Tegnet ville da kunne brukes som symbol for en hvilken som helst guddom.

Man ser uten videre at denne forklaring passer godt for Maltinnskriften. Tegnet ↑ står like etter ordene *sýli alda hverr* ‘enhver mann bli iskald!’ og viser straks hvorfor: fordi man her står overfor guddommen, i frykt og “heilag age”.

11. Den samlede innskrift – disposisjon og tolkning

Dermed har vi oversikt over hele Maltinnskriften og skal drøfte dens oppbygning og dens egentlige innhold.

Med direkte translitterasjon av runene, men med oppdeling i ord og setninger og med tilføyde interpunksjonstegn, ser den slik ut:

sua a i titul titul: fupårkhniastbmlr.

huar is i? alisti aša.

huar is i? ui-fr(i)þur.

karþi afr aft asini-fauþr kulfinnr,

**falṣ taiti-runar uk iuin-runar.
suli alta huar ↑: utu tu-u-ut!
bili kikk tur-raki ʔ uʃi.**

I norrøn språkform lyder den som følger:

*Svá á í titul titull: fuþqrkhníastbmlr.
Hverr es í? Elzti ása.
Hverr es í? Véfrøðr.
Gerði afr at (eptir) *æsní-fqðr Kolfinnr,
falsk teiti-rúnar ok ævin-rúnar.
Sýli alda hverr ʔ, utu tu-u-ut!
Belli gengr tor-ræki at óli.*

Første del er en forsikring om at en gud, “den eldste av æsene”, er tilstede i innskriften, han som verner helligsteder. Gudeheitet /wī-friþur/ ‘vé-beskytteren’ viser at det er guden Tor som her omtales og sikkert også påkalles.

Annen del beretter at Kolfinn laget til gravøl etter sin kjære far, og at det der ble fremsagt (overdratt) både “gledesruner” og “evig-runer”. Det må bety at gravølseremonien ble gjennomført med den hygge og også med det religiøse alvor som hørte til.

Tredje del innledes med ordene *sýli alda hverr!* (som i gammelislandsk sagastil ville lyde *sýli alda hvern!*, sml. anm. 8) ‘hver mann bli iskald!’, nemlig i ærefrykt for guddommen. Derpå antydes en myte om hvordan guden som aldri viker, med styrke og dristighet (*belli*) går til angrep mot skadevolderen, jotnen. At det her er tale om guden Tor, kan det ikke være noen tvil om.

Da guden i første del av innskriften er omtalt som “den som verner helligsteder” og det i siste del henvises til hans djervskap og styrke, kunne man kanskje tro at tredje del fungerer som en slags vern av runesteinen og helligstedet. Men rent formelt er ikke dette noen beskyttelsesformular: Den nevner ingen forbryter, den inneholder ingen forbannelse.¹¹ Dens innhold er å kreve alle menns dypeste respekt foran guddommen og foran presentasjonen av en gudemyte.

Denne tredje del slutter seg vel derfor nærmere til annen del og er et eksempel på de *ævinrúnar*, altså de myter som ble overlevert i gravølet. Jeg må her minne om hva den kjente sosialantropolog Bronislaw Malinowski (1926) har sagt om mytens rolle i skriftløse samfunn. Den er ikke bare en historie som fortelles, en “fiction”, men en levende realitet, noe som har hendt en gang i urtiden og siden fortsetter å innvirke på verden og på menneskenes skjebne. “Myten er for den primitive (the savage) det samme som bibelens skapelsesberetning, syndefallet og gjenløsningen ved Kristi

¹¹ Derfor har jeg nå gitt opp mitt tidligere forsøk på å tolke denne siste del av innskriften som en verneformel.

offerdød på korset er for den troende kristne” (Malinowski 1926:21, oversatt av meg, O.G.; sml. også Drobin 1979:156). I det kristne begravelsesritualet fremheves Jesu kamp mot og seier over døden (og djevelen). Den hedenske runemester minner isteden om Tors seierrike kamp mot jotnen (Hrungnir), en kamp som er dramatisk skildret i Þjóðolfs Haustlǫng (v. 14—20) og der har kosmiske dimensjoner: bergene ristes og revner og himmelen brenner, mens Tor angriper “menneskenes glupske fiende”. Siden denne myten også nevnes i Rök-innskriften, må den ha passet godt inn i et gravølsrituale. Ifølge Skáldskaparmál (SnE 85:1–88:10) drepte Tor her en jotun som truet med å søkke Åsgard og drepe alle gudene. Tor opptrer altså her som redningsmannen, den som ved sin innsats opprettholder gudenes og menneskenes verden, *salvator mundi*.

12. Bruken av ordet titull

Etter dette må vi komme tilbake til bruken av ordet *titull* i innskriftens første del. Det er et lånord, fra lat. *titulus* m. ‘innskrift m.m.’, og det kan synes påfallende at det brukes i en så gammel og klart hedensk innskrift.

Også i gammelhøytyske og gammelengelske kilder møtes ordet for første gang omtrent på denne tid. Om vi ser bort fra mer isolerte glosser, så brukes ordet bare i forbindelse med innskriften på Jesu kors. I Markusevangeliet heter det om dette: *Et erat titulus causae eius inscriptus: Rex Iudaeorum* (Mc 15:26) ‘Og det var skrevet inn en innskrift med klagemålet mot ham: Jødernes konge’. Ved oversettelsen til gammelhøytysk og gammelengelsk bevares fremmedordet *titul* i eldste tid: hos Isidor og Tatian på tysk område (omkring 800 og 830; Graff 1834–46:5, 383), i Lindisfarne Gospels på engelsk område (omkring 950; se OED XI:T 78).¹² Samme praksis følges senere på nordisk område, i hvert fall i Gamal norsk homiliebok (forfattet omkring 1150), der det heter: *ok á þér þrennar tungor let Pilatus iarl scrifa titul þan er hann sette yfir hofuð drotne orom á crossenom* (Indrebø 1931:163, 26). De store ordbøkene over vestgermanske språk viser at det først var i seinmiddelalderen at lånordet *titul* ble brukt i andre betydninger (sml. Grimm DWb XI, 1:522, Trübner VII:56, OED XI:T 78).

Vi kan derfor være nokså sikre på at Malt-mesteren har lært ordet *titull* av kristne misjonærer som fortalte om Jesu korsfestelse og oppstandelse, det sentrale tema i den kristne forkynnelse. Som kjent var kristne misjonærer fra Tyskland virksomme i Danmark og Sverige fra litt før 830. Misjonsvirksomheten ble innledet med Ansgars reise til Danmark i 827 og til Sverige i 829–

¹² Men i den gammelengelske prosaoversettelsen av NT fra noe før år 1000 (Skeat 1970) oversettes *titulus* med *ofergewrit*, antagelig et ord laget for anledningen.

831 og 852–853. Det ble bygd misjonskirker i Ribe i Danmark (854) og i Birka (Björkö) i Sverige, og de ble da sentre for misjonsvirksomheten. Her kan runeristeren ha lært ordet *titull*.

Når så runemesteren velger å bruke dette nye ordet i en ramm hedensk innskrift, om den “innskrift i innskriften” som skjuler den hedenske guds navn, som den hedenske gud selv *er* i, så synes det å være gjort i bevisst hedensk opposisjon.

13. Stedfesting

Av fremstillingen ovenfor fremgår det at de menn som står bak Maltinnskriften, antagelig kom fra Sør- eller Mellom-Sverige, kanskje fra Östergötland. Argumentene for det er følgende:

1. Radordningen peker mot Östergötland (§ 4.2).
2. Torsmyten i siste del av innskriften synes å være den samme som i Rök-innskriften (§ 10.3.5).
3. Ordet *ól* n. ‘skadevolder, jotun’ ligger til grunn for ordet *ólnir* i Rök-innskriften, brukt i samme betydning i den samme myten (§ 10.3.4).
4. Bruken av preposisjonen /at/ i en variantform [t] kjennes ellers bare fra Rök-innskriften (§ 10.3.4).
5. Bruken av *afr* ‘lettøl, matøl’ istedenfor sterkere øl (*ql*) tyder på at de mennene som feiret gravøl her, ikke var fra egnen ved Malt, men fra et fjernere område og derfor måtte feire gravølet med det øl de hadde med seg på skipet. Kongeåen var en viktig ferdselsåre i vikingtida, og de kan ha vært her på handelsferd (§ 9.4).
6. Steinen hadde så store skader allerede den gang innskriften ble laget, at det er merkelig at den ble tatt i bruk som runestein (§ 2). Det kan tyde på at mennene som stod bak runeinnskriften, hadde liten tid og måtte ta til takke med den første den beste steinen de fant.

Hver for seg er ingen av disse argumenter avgjørende, men samlet peker de mot Östergötland eller et nærliggende område i Sverige som hjemsted for mennene bak Malt-innskriften. Sml. også § 14 og § 16.5, samt § 5.

Mot dette kan det innvendes at det runealfabet som brukes på Maltsteinen, de såkalte danske runer, først opptrer i Sverige fra begynnelsen av 1000-tallet (von Friesen 1933:167, 174); på 800- og 900-tallet brukes her kortkvistruner, i hvert fall i Östergötland. Dette kunne se ut til å tale for at Malt-risteren ikke kom derfra. Men siden de såkalte danske runer er typologisk eldre enn kortkvistrunene, er det også tenkelig at det fantes områder i Sør- eller Mellom-Sverige (inklusive Kalmar län med Öland), der de såkalte danske runene var i bruk i det 9. århundret, uten at det hittil er funnet innskrifter som kan bevise det. En tredje mulighet er at menn som reiste mye, bl.a. handelsmenn, hadde kjennskap til begge alfabeter. Maltmesteren

har vært influert fra Sverige når det gjelder radordning, språkform og innhold, men han kan ha brukt det alfabet som var mest vanlig i Danmark, vel fordi steinen skulle stå i Danmark og leses av folk der.¹³

14. Språk og skrivemåte

14.1 Ordet norr. *ævinrúnar* er skrevet **iuinrunar**. Siden den lange vokal /æ:/ ellers er skrevet **a** (**asini** = /ǣsni/ og **turraki** = /tor-ræki/), kunne man kanskje tenke seg at rotvokalen i dette ord hadde fått en videreutvikling *æ* > *ē* (urn. **aiwina*- > **ēwina*- > **ēwin*- > *ēwin*-). Teoretisk ville det i og for seg være mulig, siden rotvokalen i ordet *ævin*- har et annet opphav (urn. *ai*) enn i ordene **æsni*- og *-ræki* (urn. *ā*). Men en slik forklaring finner ingen støtte i senere nordisk språk, som alltid har samme vokal i slike ord.

Det er derfor sannsynlig at vi bare har å gjøre med en usikker skrivemåte av fonemet /æ:/, slik at det av og til også kan skrives med grafemet **i**. Det er det visnok ingen eksempler på i danske runeinnskrifter, bortsett fra **niṣ-tiṛ** = /næstir/ på Hällestad-steinen fra Skåne (DR 295). Derimot er det flere slike eksempler i svenske runeinnskrifter, sml. **frita** = /frända/ Ög 88 Axstad, Ög 90 Skrukeby, Vg 113 Lärkegapet, Vg 178 Kyrkogården, Sm 35 Replösa; **uirikr** = /wæringr/ Ög 111 Landeryds kyrka, **kuin** = /kwæn/ Vg 59 Norra Härene, gamla kyrkan; **bipi** = /bæði/ Sö 141 Löta, **hifan** = /hæfan/ U 289 Vik; **unif** = /ü-næf/ U 328 Lundby.

14.2 Vaklingen i skrivemåte mellom på den ene siden **huar** = /hwær/, **kar-pi** = /gærði/, **alisti** = /æli'sti/ og på den annen side **bili** = /bælli/ og **kikr** = /gængr/ skal vel forklares på samme måten, som usikker skrivemåte av den korte omlydsvokalen /æ/, og det finner man mange eksempler på også på dansk område (sml. DR 1942:sp. 869, Nielsen 1960:2).

¹³ På møtet i Vitenskapsakademiet i Oslo den 15. november 1990 ble det reist spørsmål om hvor mange det var som kunne lese runer i Danmark på den tid. Man har visse holdepunkter for å tro at det var nokså mange. (1) Høymiddelalderens runeinnskrifter fra Bryggen i Bergen er meget tallrike og dreier seg om alt mulig, fra bibelsteder og vagantviser til dagliglivets praktiske gjøremål og menns obscöniteter. Det viser at runene var i alminnelig bruk blant alle slags folk i Bergen i det 13. århundre. (2) I det 11. århundres Sverige ble det reist tusenvis av runesteiner over "gode" menn og kvinner, spredt ut over en rekke svenske bygder. Mange av dem er skrevet av profesjonelle runeristere. De var bondesamfunnets kalligrafer som ble tilkalt for å sikre en runeinnskrift på et teknisk, ornamentalt og språklig høyt nivå, og de må ha skrevet for et stort og sakkyndig publikum. (3) Hvordan det var med lesekunsten tre-fire generasjoner tidligere i Danmark, kan vi ikke uttale oss om med så stor sikkerhet. Men også her er det overlevert en god del innskrifter (vel 170 fra tidsrummet ca 800–1050 ifølge DR 1942:sp. 1035–1038), og de fleste vitner om stor skrivekyndighet. På bakgrunn av forholdene i Sverige noen generasjoner senere er det derfor rimelig å tro at de fleste fribårne daner kunne lese runer på Maltsteinens tid. Det var vel derfor det var så viktig for mennene bak Maltinnskriften å bruke et alfabet som var i vanlig bruk i Danmark på den tid.

Bruken av *i* som støttevokal i en innlydende konsonantgruppe (som i ordene **alisti** = [æɫ'sti] og **asini** = [æs'ni]) er meget sjelden i danske innskrifter (sml. DR 1942:sp. 1003), men finnes av og til i svenske innskrifter, sml. **karipi** = /gærði/, uttalt [gær'di] Ög 214 Egeby knekttorp, **karipu** = /gærðu/ U 225 Bällsta, **kirikiu** = /kirkju/ ÖI 36 Bjärby, U 170 Bogesund, **uisitarla** = /wæstarla/ Sö 106 Kungshället (og i fremlyd: **kirims** = /Grims/ Sm 10 Växjö, **kirikium** = /grikjum/ U 73 Hansta, U 140 Broby).

14.3 Bortsett fra preposisjonsformen [t] for /at/ og skrivemåten **iuin** for /æwin/ (§ 13.4, § 14.1) og kanskje bruken av støttevokal *i* (§ 14.2), gir språket ingen nærmere holdepunkter for en stedfesting. Spesielt skal nevnes at formen **turraki** = /tor-ræki/ med tap av *w-* i fremlyd av annet ledd, ikke behøver å forklares som vestnordisk (med *wr->r-* i fremlyd).¹⁴ Når det ved komposisjon oppstår trekonsonantgrupper, kan en konsonant (ofte den midtre) lett falle bort, sml. DR 1942 I:sp. 786 f. med belegg som **lanmitr** for **landmennr** DR 314 Lund 1, **nurminum** for **nordmennum** DR 217 Sædinge, **armutr** for **Armmundr** DR 239 Gørlev, og andre (sml. også Lagman 1989:31 f.). Det samme kan man finne i håndskrifter fra senere tid, sml. **sciallborg** 'skjaldborg' OH 543:3, **fianscap** 'fjåndskap' OH 598, 2, **af þranheimi** 'af þrándheimi' OH 110, 4, osv.

Bevart diftong i ordet **taiti** = norr. *teiti* er ikke noe dialektkriterium på et så tidlig språktrinn.

14.4 Konjunksjonen **uk** istedenfor **auk** er kjent fra Eggjainnskriften alt før 700. Den svarer til norr. *ok*, finnes både i svenske og danske innskrifter, og har vel vært en trykksvak variant over store deler av området alt i tidlig tid.

Om ordforrådet er ellers å si at det ved første øyekast virker vestnordisk og minner om norrønt dikterspråk. Men det henger naturligvis sammen med at det nettopp er slike kilder vi har fra eldste tid. Maltinnskriften må tas som et vitnesbyrd om at ordforrådet var omtrent det samme over hele Norden i tidlig vikingtid.

Lignende gjelder forrådet av personnavn. Navnet **Kolfinnr** er ellers bare kjent fra Island (Lind 1905–15:705), men begge elementene i navnet forekommer også i svenske navn (*Kol* som tilnavn og *-finn* i navn som *Arnfinn*, *Daghfinn*, se Janzén 1948:246, 263, 268). Derfor er det ikke vanskelig å godta **Kolfinnr** som navn på en svenske fra denne tid.¹⁵

Syntaktisk står innskriften på samme trinn som eddaspråket, sml. anm. 8.

¹⁴ Dette var det Lars Brink i Reykjavík som først gjorde meg oppmerksom på.

¹⁵ Marie Stoklund har pekt på at **kul** = **finn** også kan utleses *Gull-Finnr*, og har sammenlignet det med de belagte navnene *Gull-Pórir*, *Gull-Haraldr*, *Gull-Ása* (Stoklund 1988:221, 1990:10, sml. Johnsen 1968:196). I en religiøst preget innskrift som denne er det vel rimeligere å tro at sønnen omtales ved sitt døpenavn og ikke ved et prangende tilnavn.

15. Tidfesting

For en nærmere datering av Maltinnskriften har vi tre holdepunkter.

15.1 Det ene er runealfabetet. Som påpekt ovenfor (§ 5) svarer runene på Maltsteinen nøye til runene på Gørlevsteinen, bortsett fra at Maltsteinen noen få ganger bruker en litt yngre form av *n*- og *q*-runene, såkalte kortkvistruner. Maltsteinen må derfor være omtrent samtidig med Gørlevsteinen. Hvis kortkvistrunene skyldes runeristerens svenske bakgrunn – og det er ganske sannsynlig –, spiller de ingen rolle for dateringen.

Gørlevsteinen dateres som regel til omkring 900. Dette har Moltke modifisert noe: “It can hardly be later than that, but it may be a generation or two earlier; only new finds can tell us for sure” (Moltke 1985:28).

Etter dette skulle Maltsteinen forsiktigvis kunne dateres til en gang mellom ca 850 og ca 900.

Dette kan stemme godt med den riktige bruk av de to *r*-runene (**huar, kul** : **finr, kikk; uifr(i)pur, -runar, turraki; karpi, afr, -faupr**).

De to *a*-runene er derimot noe usikkert brukt.

Den nasale *a*-runen står med rette i ordet **asa**, men etter gjeldende teori med urette i ordet **-runar** (to ganger). Likevel er bruken av denne runen her lett forståelig, siden det orale fonem /a/ her opptrer i en nasalert variant [a], betinget av den foregående nasale konsonant (sml. Nielsen 1960:3 om en tilsvarende bruk av den nasale *a*-runen foran følgende *n*). Andre belegg på skrivemåter som **runar, kristna, mana** o.l. gir Williams 1990:38, 67 f.

Den orale *a*-runen brukes riktig 16 ganger, men feil i ordet **asini** = /ãsni/. Dette ordet er avledet til et gammelt adjektiv urn. *ãsija-* (belagt på Tunesteinen) og beslektet med ordet norr. *ást* f. ‘kjærlighet’ < germ. **ans-ti-*, og har derfor hatt nasal *a* (sml. Grønvik 1987:53). Denne ene feilen kan vel betraktes som en lapsus og tillater ikke noen nærmere slutninger om dateringen av innskriften, sml. at kvinnenavnet **asu** (dat. sing.) er skrevet med **a** istedenfor med **ã** på Skabersjöspenna fra Skåne (DR 263), som nå helst dateres til det 8. århundret (sml. Nielsen 1969:25, Grønvik 1987:188; svenske belegg på **-as** for /ãs/ gir Williams 1990:52). Hvis rune B5:14 tross alt skal leses **† a** (sml. § 6), fås runefølgen B5:13–16 **kakk** istedenfor **kikk**, men også den kan leses ut som /gængr/, slik at dette ikke medfører noen forandring av selve tolkningen. Derimot får man på denne måten et nytt eksempel på bruk av runen **† a** for ventet **† ã**.

15.2 Vårt annet holdepunkt er av lydhistorisk art. I ordet **uifrpur** for **uifr** < **i** > **pur** = /wi-friþur/ står temavokalen **-u-** etter kort stavelse. At dette **-u-** skulle være en sekundær støttevokal, som Birkmann (1990:7 ff.) mener, er lite trolig og umulig å bevise, siden vi her har for oss en gammel *u*-stamme

germ. **friþu*-z. Vokalen *-u-* må derfor ha stått her fra gammelt. At *-u-* står i annet komposisjonsledd og derfor under noe svakere trykk, er neppe av betydning. For i denne helt gjennomsliktige komposisjonen ble annetleddet sikkert hele tiden assosiert med det velkjente simpleks **friþur*, der *u-*vokalen er lydrett bevart.

Spørsmålet blir derfor om tidspunktet for bortfallet av *-u-* etter kort stavelse i nordisk kan bestemmes nærmere. Det vil i tilfelle gi oss en *terminus ante quem* for dateringen av Maltinnskriften.

I innskriftene fra Rök og Gursten er *u* bevart etter kort stavelse, og disse innskriftene dateres gjerne til omkring midten av 800-tallet. Men kanskje er de noe eldre, dateringen beror til en viss grad på et skjønn. I virkeligheten har vi hittil ikke hatt noen helt sikre holdepunkter for å bestemme hvor lenge *u* ble bevart etter kort stavelse (sml. Grønvik 1987:179).

Noreen hevder at *u* etter kort stavelse ikke kan være falt bort før omkring 900, men at det skjedde like etterpå (Noreen 1970:§ 80, 2). Dette hevder han bl.a. på grunnlag av opprinnelig danske runenavn (*feulfiu*, *lagu*) i to håndskrifter fra Tyskland (Abecedarium Nordmannicum og Codex Leidensis, se Bugge i NIÆR I:40; Arntz 1944:168 f.). Men i det ene av disse håndskriftene finner man også formene *raipū* og *soulu* med *u* etter lang stavelse, og da *u* her var falt lenge før, viser det at de nordiske ordene er gjengitt meget unøyaktig. Dette materialet må man derfor se helt bort fra.

En annen mulig kilde for å datere *u*-synkopen etter kort stavelse er de eldste skaldediktene. Alle utgaver av skaldedikt regner med synkoperte former, og det allerede for Bragi, således *mōgr* Bragi 1:2, *set* ntr. pl. Bragi 1:4, *mjqk* Bragi 1:6. Men her tillater rytmen også tostavelers former med bevart *-u*, siden *mōgr* ´ er rytmisk likeverdig med **mōgur* ˘, osv. Sikre bevis for *u*-synkopen i skaldedikt finner vi derfor først i Egils dikt Hofuðlausn, der ord som *lqð*, *kvqð* f. sg. (< **laþu*, *kwapū*) og *mjq̄t*, *sjqt* ntr. pl. (< **metu*, *setu*) brukes som énstavelers rimord på linje med *lof*, *rof* (med gammel *a*-synkope). Men dette diktet er ikke eldre en fra ca 950 (Kristjánsson 1988:86, 100 f.).

Det kommer derfor meget beleilig at vi har en liten gruppe danske innskrifter som regnes til "periode 2.2.a. Før-Jelling-type" og på typologisk grunnlag dateres "til tiden omkr. 900" (DR 1942:sp. 1022 f., 1036). Av disse er det to som oppviser akkusativformen *sun* for eldre *sunu*, nemlig DR 202 Rønninge og DR 230 Tryggevælde.

Det gir oss en forholdsvis sikker *terminus ante quem* for dateringen av Maltinnskriften. Med sitt bevarte *-u-* etter kort stavelse bør den helst være en liten generasjon eldre enn disse innskriftene.

15.3 Vårt tredje holdepunkt for en datering av Maltinnskriften er av leksikalsk og kulturhistorisk art, nemlig bruken av det latinske lånordet *titull*.

Som nevnt må det være kommet inn med den kristne misjon.

Den kristne misjon i Sverige begynte med Ansgars reise dit i 829–831; men den lille kristne menighet han grunnla i Birka, ble oppløst få år senere, av grunner vi ikke helt kjenner (sml. Ahnlund 1926:24–28). Samtidig fikk Ansgar store vanskeligheter i hjemlandet, og i 845 brante danene Hamburg, så han måtte flykte for å redde livet. Først omkring 850 fikk han mulighet for å gjenoppta misjonsarbeidet i Norden.

I 852–853 var Ansgar for annen gang i Sverige og organiserte kirken i Birka på nytt, og fra da av vet vi at den nye tro ble regelmessig forkynt der i mange år fremover (Ahnlund 1926:30; sml. også LexThK I:597, NCE I:586). Vi vet også at det hele tiden var en sterk hedensk opposisjon mot dette, noe Rimberts Vita Anskarii kap. 17 og 26 gir et levende bilde av (i svensk oversettelse av Rudberg, se Ahnlund 1926). Men denne forkynnervirksomheten varte neppe lenger enn til ca 880, for da satte en ny krigersk periode inn med store normannerhærer på plyndretog innover kontinentet, og det førte til at alt misjonsarbeide i Norden stanset opp og først kunne tas opp igjen et halvt århundre senere.

I de forholdsvis fredelige årene fra 853 til omkring 880 kunne således det kristne budskap bli forkynt i Birka, og bli hørt av mange. Antar vi så at de kristne misjonærer må ha vært i virksomhet noen år før ordet *titull* ble opptatt i det hjemlige språk, får vi ca 860 som en *terminus post quem* for Malt-innskriften.

15.4 Etter dette kommer vi til at Maltinnskriften må være skrevet mellom ca 860 og ca 880, om vi skal driste oss til å bruke absolutte årstall. Med den spenning mellom hedendom og kristendom vi tror å spore i Maltinnskriften, synes den rent åndshistorisk å passe godt inn i dette tidsrum. At Birka var et knutepunkt for den nordeuropeiske handelen, er vel også noe av bakgrunnen for at en svenskpreget runestein om et gravøl ble reist midt i Jylland.

16. Innskriftens religionshistoriske betydning

Hvis den tolkning jeg har lagt fram her er riktig, så er Maltinnskriften en viktig kilde til kunnskap om hedensk religion og privatkult i tidlig vikingtid, – viktig, fordi den er to hundre år eldre enn Adam av Bremens berømte skildring av svensk hedendom og fordi den er et genuint religiøst dokument, oppstått som del av en hedensk kulthandling. Til avslutning vil jeg nevne de punkter der jeg mener Maltinnskriften har gitt oss ny eller sikrere viten.

16.1 Innskriften viser at gravølet var en viktig kulthandling, omfattet med

større interesse enn selve begravelsen. Fra islandske sagaer vet vi at selve begravelsen av den døde ofte foregikk på en enkel måte, kanskje allerede dagen etter dødsfallet, mens gravølet gjerne ble grundig forberedt og feiret noen tid etterpå. Det var der man tok avskjed med den døde. På samme måte synes det å ha vært her. Vi vet ikke hvor den døde ble begravet, for det fantes ingen spor av grav like ved runesteinen (§ 1). Derimot har det vært viktig å gjøre det kjent at det ble feiret gravøl her, og derfor ble det reist en runestein som opplyste om det.

16.2 Innskriften viser at den døde ikke ble omfattet med frykt, men med kjærlighet: Han omtales av sønnen som *æsnifqðr* 'den elskede far'. Som *æsnir* omtales den døde også i den tre hundre år eldre innskriften fra Eikeland på Jæren.

16.3 Gravølet var ikke bare en profan fest, men også en religiøs handling. Det må man ha lov å slutte av det at beretningen om gravølet er innpasset i en religiøs ramme, idet både første og siste del av innskriften handler om guden Tor. Første del forsikrer at guden er tilstede i innskriften og verner helligstedet; siste del antyder en hedensk myte, om gudens veldige kamp mot en jotun. Det er rimelig å tro at dette reflekterer trekk fra selve gravølet.

16.4 Innskriften viser med hvilken religiøs respekt man la frem en gudemyte i et gravøl: *Sýli alda hverr!* 'Enhver mann bli kald som is!', nemlig av ærefrykt for guden, i hellig gysen foran guddommen.

16.5 En innskrift som er så opptatt av den religiøse side ved et gravøl, er det ingen parallell til i Danmark eller i Norge. Men den minner sterkt om Rök-innskriften, som i min tolkning av 1983 nettopp handler om et gravøl og om den dødes forhold til guden Tor, og fremhever Tor som jotunbekjemper og som verner av helligstedene. Etter sitt innhold har derved Maltinnskriften store likheter med Rök-innskriften; begge gir et dypt innblikk i ekte hedensk religion.

Begge disse innskriftene stammer fra Mellom-Sverige, det område av Norden der hedendommen holdt seg lengst, og det er kanskje ikke tilfeldig. Likevel vil jeg tro de er representative for hedendommen i hele Norden i tidlig vikingtid. De støtter derved Gro Steinslands nylig fremsatte tese om at den hedenske religion ikke gikk i oppløsning av indre grunner; hedendommen stod tvert imot i full livskraft like til det siste og måtte gi tapt for kristendommen på grunn av nye sosiale og maktpolitiske forhold (Steinsland 1989).

16.6 Innskriften viser at guden Tor i tidlig vikingtid gikk for å være “den eldste av æsene”. Når Snorre 350 år senere fremstiller Odin som *Alfǫðr* og *elztr allra goða* (Gylfag. 2, SnE 10:23), må det avspeile yngre forestillinger, kommet opp i seinhedendommen og kanskje i et spesielt kriger- og skalde-miljø. En gammel teori går som kjent ut på at Odinkulten har bredt seg sørfra og først nådde Norge i slutten av hedensk tid. Når det gjelder Tor, er det mange trekk som viser at han var en gammel og viktig gud i Norden. På det tyder de mange personnavn og stedsnavn med Tor som førsteledd, likeså den beundring og respekt han omtales med av de eldste skaldere. Han er også den hyppigst omtalte gud i Landnámabók og i islendingesagaene, og er omtalt som den gud danene satte høyest (i en homilie av Ælfric). I templet i Uppsala satt han i midten, mellom Odin og Frøy (“Fricco”), og Adam av Bremen sier han er den mektigste av dem.¹⁶ At han nå også betegnes som den eldste av æsene, og det i en innskrift fra før 900, er en ny og viktig opplysning, som viser at spørsmålet om strukturen av det eldste nordiske pantheon skulle vært nærmere undersøkt.

Litteratur og forkortelser

- Aasen, Ivar. 1918. *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Fjerde uforandrede Udgave. Kristiania.
- Adam Bremensis = *Adam von Bremen, Hamburgische Kirchengeschichte*. Dritte Auflage. Herausgegeben von Bernhard Schmeidler. Hannover und Leipzig 1917.
- Ahnlund, Nils. 1926. “Ansgar och den nordiska missionen.” I: *Rimbert. Ansgars levnad*, översatt av Gunnar Rudberg. Stockholm 1926, s. 5–47.
- Arntz, Helmut. 1944. *Handbuch der Runenkunde*. Zweite Auflage. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. B.3.) Halle/Saale.
- Birkeli, Emil. 1938. *Fedrekult i Norge. Et forsøk på en systematisk-deskriptiv fremstilling*. (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1938. No. 5.) Oslo.
- 1944. *Huskult og hinsidighetstro. Nye studier over fedrekult i Norge*. (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1943. No. 1.) Oslo.

¹⁶ *In hoc templo . . . statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in medio solium habeat triclinio* Adam Bremensis IV 26. – At de tre gudene satt slik “at den mektigste av dem, Tor, hadde sitt sete i midten”, vil Hallan 1986:37 f. bortforklare og mener det beror på en misforståelse fra en from kristen som har fått et gløtt inn i templet. Ifølge Hallan skal gudene isteden regnes fra ene siden, i rekkefølgen Odin – Tor – Frøy med Odin som den fremste, og Adams ord om at Tor er den mektigste av dem, skal bero på at den kristne tilskuer har feiltolket det han så. Hallan er den eneste som har prøvd å bortforklare Adam av Bremens klare utsagn på denne måten, og hans bortforklaring virker ikke overbevisende. Forøvrig er vel denne gudetriaden – uten de gamle kvinnelige guddommene – et senhedensk fenomen, oppkommet ved synkretisme i kristningstiden (sml. Hellberg 1986:68); at Tor var en viktigere gud enn Odin i det gamle Sveariket, viser stedsnavnene med all ønskelig tydelighet (sml. Hellberg 1986:54, 67 f.).

- Birkmann, Thomas. 1989. "Kann der neugefundene Runenstein von Malt eine Fälschung sein?" (Manuskript, 18 s.)
- 1990. "Zum Namen UIFRPUR auf dem Runenstein von Malt". (Manuskript, 11 s., for: The Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions.)
- Bjorvand, Harald. 1987. *Holt og Holtar. Om utviklingen av det indoeuropeiske kollektivum i norrønt på sammenlignende grunnlag*. Oslo. (Maskinskrevet, 313 s.)
- Blöndal, Sigfús. 1920–24. *Islandsk-Dansk Ordbog*. Reykjavík.
- Braunmüller, Kurt. 1991. "Mutmassungen zum Maltstein." I: *Festskrift til Ottar Grønvik på 75-årsdagen den 21. oktober 1991*, red. John Ole Askedal, Harald Bjorvand og Eyvind Fjeld Halvorsen, s. 110–23. Oslo.
- Brugmann, Karl. 1930–33. *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen I–III*. Unveränderter Neudruck. Berlin und Leipzig.
- Brøndum-Nielsen, Johs. 1928–35. *Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling*. I–III. København.
- BT = *An Anglo-Saxon Dictionary*, based on the manuscript collections of the late Joseph Bosworth, edited and enlarged by T. Northcote Toller. Second impression (first edition 1898). London.
- Cl–V = Cleasby, Richard and Vigfusson, Gudbrand. 1957. *An Icelandic-English Dictionary*. Second Edition. Oxford.
- Dal, Ingerid. 1962 *Kurze deutsche Syntax auf historischer Grundlage*. 2. verbesserte Auflage. Tübingen.
- Dornseiff, Franz. 1975. *Das Alphabet in Mystik und Magie*. Fotomechanischer Neudruck der Originalausgabe 1925, zweite Auflage (erste Auflage 1922). Leipzig.
- DR 1942 = *Danmarks runeindskrifter*, ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. Text. København 1942.
- Drobin, Ulf. 1979. *Afrikanska religioner i västerländska belysningar. En idéhistorisk bakgrund*. (Skrifter utgivna av Religionshistoriska institutionen vid Stockholms universitet. 1.) Stockholm.
- 1982. *Psychology, Philosophy, Theology, Epistemology. Some Reflections*. (Skrifter . . . 3.) Stockholm.
- Eg = *Egils saga Skalla-Grimssonar*. Sigurður Nordal gaf út. Reykjavík 1933.
- Eyrb = *Eyrbyggja saga*. Herausgegeben von Hugo Gering. (Altnordische Sagabibliothek 6.) Halle 1897.
- Falk, Hjalmar. 1924. *Odensheite*. (Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse 1924. No. 10.) Kristiania.
- Feist, Sigmund. 1939. *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache mit Einschluss des Krimgotischen und sonstiger zerstreuter Überreste des Gotischen*. Leiden.
- Friesen, Otto von. 1933. *Runorna*. Nordisk kultur VI. Stockholm – Oslo – København.
- Fritzner, Johan. 1954. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Nytt uforandret opptrykk av 2. utgave (1883–96). Oslo.
- Graff, E. G. 1834–46. *Althochdeutscher Sprachschatz oder Wörterbuch der althochdeutschen Sprache*. I–VII. Berlin.
- Grimm, DWb = *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm I–XVI + Quellenverzeichnis*. Leipzig 1854–1971.

- Grøn, Fredrik. 1927. *Om kostholdet i Norge indtil aar 1500*. (Skrifter utgitt av Videnskaps-Akademiet i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1926. No. 5.) Oslo.
- Grønvik, Ottar. 1983. "Runeinnskriften på Rök-steinen." *Maal og Minne* Nr. 3-4, 101-149.
- 1985. *Runene på Eggjasteinen. En hedensk gravinnskrift fra slutten av 600-tallet*. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø.
- 1987. *Fra Ågedal til Setre. Sentrale runeinnskrifter fra det 6. århundre*. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø.
- 1991. "'Utubrytning' i eldre norrøn diktning og i andre gammelgermanske språk". *Arkiv för nordisk filologi* 106:1-56.
- Hallan, Nils. 1986. "Die Berater des Schwedenkönigs". I: *Words and Objects. Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion*. Edited by Gro Steinsland. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter LXXI), s. 32-41. Oslo.
- Heggstad, Leiv. 1930. *Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding*. Oslo.
- Hellberg, Lars. 1986. "Hedendomens spår i uppländska ortnamn." *Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift* 1986:40-71.
- Heusler, Andreas. 1967. *Altisländisches Elementarbuch*. Siebente, unveränderte Auflage. Heidelberg.
- Hkr = *Snorri Sturluson. Heimskringla. Nóregs konunga sögur*. Utgivet af Finnur Jónsson. Oslo 1966.
- Hoops, Johannes. 1911-19. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrten*. I-IV. Strassburg.
- Indrebø, Gustav. 1931. *Gamal norsk homiliebok*. Utgjevi for Kjeldeskriftfondet. Oslo.
- Janzén, Assar. 1948. *Personnamn*. (Nordisk kultur VII.) Stockholm-Oslo-København.
- Jensen, Stig. 1987. "Overgangshuset". *Skalk* 1987 nr. 6, 3-8.
- Johnsen, Ingrid Sanness. 1968. *Strutruner i vikingtidens innskrifter*. Oslo.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. Fra vikingtid til reformasjonstid. I-XXII. 2. oplag 1981. Fotografisk optryk efter 1. udgave 1956-78.
- Knudsen, Svend Aage. 1988 a. "399. Aagaard. 19.03.07 Malt. Runesten". *Arkæologiske udgravninger i Danmark* 1987:183-84.
- 1988 b. "Omstridt runesten. Fundet." *Skalk* 1988 Nr. 2:3-7.
- Kock, Axel. 1906-29. *Svensk ljudhistoria*. I-V. Lund-Leipzig.
- Krause, Wolfgang. 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. I. Text. II. Tafeln. Göttingen.
- Kristjánsson, Jónas. 1988. *Eddas and Sagas. Iceland's Medieval Literature*. Translated by Peter Foote. Reykjavík.
- Lagman, Svante. 1989. "Till försvar för runristarnas ortografi". *Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet*. I:27-37.
- Lex. poet. = *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbok over det norsk-islandske skjaldesprog*. 2. udgave ved Finnur Jónsson. København 1931.
- LexThK = *Lexikon für Theologie und Kirche*. I-X. 1957-65. Freiburg.
- Lind, Erik Henrik. 1905-15. *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från*

medeltiden. Uppsala–Leipzig.

Malinowski, Bronislaw. 1926. *Myth in Primitive Psychology*. London.

Marstrander, Carl J. S. 1915. *Bidrag til det norske sprogs historie i Irland*. (Videnskapselskabet's Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse 1915. No. 5.) Kristiania.

Moltke, Erik. 1985. *Runes and their origin. Denmark and Elsewhere*. Copenhagen.

NCE = *New Catholic Encyclopedia*. I–XV. New York etc. 1967.

NGL = *Norges Gamle Love indtil 1387*. Ifølge offentlig Foranstaltning og tillige med Understøttelse af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab udgivne ved R. Keyser og P. A. Munch [I–III], Gustav Storm [IV–V] og Ebbe Hertzberg [Glossarium, NGL V]. Christiania. 1846–95.

Nielsen, Karl Martin. 1960. "Til runedanskens ortografi." *Arkiv för nordisk filologi* 75:1–78.

– 1969. "Om dateringen av de senurnordiske runeindskrifter, synkopen og 16 tegns futharken". *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 5–51.

– 1985. "Runen und Magie. Ein forschungsgeschichtlicher Überblick." *Frühmittelalterliche Studien*. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster. 19. Band, 75–97.

Nyr = *Norges innskrifter med de yngre runer* I–V, utgitt for Kjeldeskriftfondet ved Magnus Olsen. Oslo 1941–60.

NIÆR = *Norges Indskrifter med de ældre Runer* I–III, udgivne for Det norske historiske Kildeskriftfond ved Sophus Bugge og Magnus Olsen. Christiania 1891–1924.

Nj = *Brennu-Njálssaga (Njála)*. Herausgegeben von Finnur Jónsson. (Altnordische Sagabibliothek 13.) Halle 1908.

Nordland, Odd. 1969. *Brewing and Beer Traditions in Norway*. Oslo–Bergen–Tromsø.

Noreen, Adolf. 1970. *Altnordische Grammatik I. Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*. 5. unveränderte Auflage. Tübingen.

Nygaard, Marius. 1905. *Norrøn syntax*. Kristiania.

OED = *The Oxford English Dictionary*. Being a Corrected Re-issue with an Introduction, Supplement, and Bibliography of A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. I–XII + Supplement and Bibliography. Oxford–New York. 1933.

OH = *Den store saga om Olav den hellige*. Utgitt for Kjeldeskriftfondet av Oscar Albert Johnsen og Jón Helgason. Oslo 1941.

Olsen, Magnus. 1938. "Om trollruner". I: Magnus Olsen: *Norrøne studier*, 1–23. Oslo. (Først trykt i Edda V, 1916, 225–245.)

Otto, Rudolf. 1929. *Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen*. Gotha.

RMO = *Norsk riksmålsordbok*, utgitt av Riksmålsvernet. I–II. Oslo 1937–57.

Smirnicksaja, Olga. 1972. "The Impersonal Sentence Patterns in the Edda and in the Sagas." *Arkiv för nordisk filologi* 87:56–88.

Skeat, Walter W. 1970. *The Gospel according to Saint Matthew and according to Saint Mark*. Unveränderter reprografischer Nachdruck der Ausgabe Cambridge 1887 und 1871. Darmstadt.

SnE = *Snorri Sturluson: Edda*. Udgiven af Finnur Jónsson. Anden udgave. København 1926.

- Steinsland, Gro. 1989. "Religionsskiftet i Norden – et dramatisk ideologiskifte." I: *Medeltidens fødselse*, red. Anders Andréén, s. 203–12. Lund.
- Stoklund, Marie. 1987. "Arbejdet ved runologisk-epigrafisk laboratorium, København. Tillæg." *Nytt om runer* Nr. 2, 1987, 4 f.
- 1988 a. "Runer 1987. Malt runesten." *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1987*, 221–22. (Engelsk versjon 223–24.)
- 1988 b. "Malt-stenen, Ågard, Ribe amt, Jylland." *Nytt om runer* Nr. 3 s. 4–6.
- 1989. "Malt-stenen." *Nytt om runer* Nr. 4 s. 5.
- 1990. "Malt-stenen. En revurdering." (Manuskript, 14 s., for: The Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions.)
- Thuesen, Karen. 1988. "Omstridt runesten. Tolkningen." *Skalk* 1988 Nr. 2, 7–9.
- 1990. *Maltstenen. En runologisk undersøgelse af den sydjyske Maltindskrift.* (UJDS-Studier 7.) København.
- Trübner = *Trübners Deutsches Wörterbuch*, begründet von Alfred Götze, herausgegeben von Walther Mizka. I–VIII. Berlin 1939–1957.
- Vries, Jan de. 1962. *Altnorwegisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite verbesserte Auflage. Leiden.
- Williams, Henrik. 1990. *Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter.* (Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 3.)

For eddadikt og skaldekvad brukes de samme forkortelser som i *Lex. poet.* s. xii–xvi. For de enkelte bind av Sveriges Runinskrifter brukes de forkortelser, basert på landskapsnavnene, som er angitt av Krause 1966 s. xv.